

Madártávlat

Madártani és természetvédelmi folyóirat

2018
tavasz

**Az Azori-szigetek
madárvilága**

**2018 év madara
a vándorsólyom**

**Gyík a
jégkorszakból**

**A búbosbanka
védelme**

NEKI NINCS HOVA HAZA MENNIE.

Segíts adód 1%-ával, hogy új otthonra találhasson!

Adószámunk: 19001243-2-43

Magyar Madártani
és Természetvédelmi
Egyesület

KIADJA

Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület
(MME) közhasznú társadalmi szervezet
„A madárbarát Magyarországról!”
1121 Budapest, Költő utca 21.
Tel.: (06-1) 275-6247 • Fax: (06-1) 275-6267 • www.mme.hu

FŐSZERKESZTŐ
Ujhelyi Péter

MUNKATÁRSÁK

Ács László • MME Bolt
Bajor Zoltán • gyakorlati madárvédelem
Bodnár Katalin • társadalmi kapcsolatok
Drexler Szilárd • természetvédelem
Hadarics Tibor • faunisztika
Halpern Bálint • kétlétű- és hullóvédelem
Haraszthy László • madártan
Horváth Márton • ragadozómadár-védelem
Karcza Zsolt • Madárgyűrzési Központ
Kincses László • környezeti nevelés
Lendvai Csaba • helyi csoportok
Madas Katalin • BirdLife-partnerek
Magyar Gábor • Madártan
Nagy Dénes • területvédelem
Nagy Károly • Monitoring Központ
Orbán Zoltán • Madárbarát kert
Vásóny Petra • Marketing

TUDOMÁNYOS TANÁCSADÓK

Aradi Csaba (Hortobágyi Nemzeti Park, ny. ig.)
Csányi Vilmos (akadémikus, ELTE Etológiai
Tanszék, ny. tszvez.)
Csorba Gábor (Magyar Természettudományi
Múzeum Állattára)
Csörgő Tibor (ELTE TTK, Biológiai Intézet)
Kordos László (Magyar Állami Földtani Intézet)
Molnár V. Attila (Debreceni Egyetem,
Növénytan Tanszék)
Papp László (Magyar Természettudományi
Múzeum Állattára)
Somogyi Péter (akadémikus, Anatomical
Neuropharmacology Unit, University of Oxford)

FOTOGRAFIAI TANÁCSADÓK

J. Artyuhin • Berta Béla • Forrágy Csaba
• Imre Tamás • Kalotás Zsolt • Kármán Balázs •
Lóki Csaba • Máté Bence • Nehézy László
• Novák László • Streit Béla • Suhayda László •
Vizúr János • Völgyi Sándor

GRAFIKUSOK

Kókay Szabolcs • Matyikó Tibor • Zsoldos Márton
TÖRDELES, NYOMDAI ELŐKÉSZÍTÉS
Netraw Kft.

SZERKESZTŐSÉGI TITKÁR

Bányai Lászlóné

TERJESZTÉS

Harangi István

ALAPÍTÓ FŐSZERKESZTŐ

Schmidt Egon

FELELŐS KIADÓ

Halmos Gergő MME ügyvezető igazgató

NYOMTATÁS ÉS KÖTÉS

Korrekt Nyomdaipari Kft.

FELELŐS VEZETŐ

Barkó Imre ügyvezető igazgató

ISSN 1217-7156

A címlapon: Szárcsák
(Mánfal Bence felvétele)

Othont adunk

Ha bárkit megkérdezzük, hogy mondjon egy madárvédelmi módszerrel jó eséllyel az elsők között fog eszébe jutni az mesterséges odú. Nem véletlenül. A madarak életében kulcsfontosságú a megfelelő fészkelőhely, és a madárvédelem korai időszakában is már világos volt, hogy sok faj számára az ember élőhelypusztító tevékenységének köszönhetően, ez nem áll kellő számban rendelkezésre. Kevés a természetes odú, mivel kevés az öreg fa, vagy megfogyatkoztak azok a fajok, amelyek mások számára fészket képesek építeni. Adta magát, hogy mesterséges fészkelőhelyek biztosításával próbálkozzunk, ami egyes esetekben gyors eredményeket tud hozni. Ezt felismerve már a kezdeti időszakban is népszerűsítették a módszert. Charlie Waterton korai angol természetvédő nevéhez kötik a mesterséges odú első alkalmazását, amit az 1820-ban létrehozott természetvédelmi rezervátumában alkalmazott, hogy több madarat tudjon megtelepíteni. Magyarországon is hamar elterjedt az eszköz, amit jól mutat, hogy Herman Ottó és Csörgey Titusz útmutatásai alapján 1904-ben Kühnel Márton létrehozta az Első Magyar Fészkelőodúgyárat, a Mecsekben megbújó Kárász településen. A gyár hamarosan az egész országot ellátta mesterséges fészkelőodúkkal és nemzetközi hírnévre is szert tett.

Egyesületünk megalapítása óta széleskörűen alkalmazza és népszerűsíti a mesterséges odúkat, fészektálcák, fészekládák stb. alkalmazását, legyen szó olyan kiemelten veszélyeztetett fajaink megőrzéséről, mint a szalakóta, a kék vércse, a kerecsensólyom, vagy a gyakoribb fajok védelméről, amiről mindenki a saját környezetében gondoskodhat, és ehhez a Madárbarát Kert program keretében biztosítunk segítséget. Egyesületünk fajmegőrzési programjaiban, helyi csoportjaink tevékenysége során évente sok száz új odút helyezünk ki országsszerte és több mint tízezer odút kezelünk folyamatosan, hogy otthonot biztosíthassunk a madaraknak. Fontos szerepe volt ezeknek az eszközöknek a kiemelten veszélyeztetett fajaink védelmében elért sikerekben, és habár arra törekszünk, hogy a természetes fészkelési lehetőségeket állítsuk vissza, és ezzel hosszú távra oldjuk meg egyes fajok problémáit, ezzel együtt valószínűleg még hosszú ideig fontos szerepet fognak betölteni a madárvédelemben. Az eddigi eredményeket csak tagjaink, támogatóink és önkénteseinknek köszönhetően érthetjük el, akik munkával, odúkkal és anyagi támogatással pl. az adó 1% felajánlásával is segítették az MME munkáját.

A munkát folytatnunk kell, így arra kérném a kedves olvasót, hogy helyezzen ki odúkat a kertjében, vegyen részt helyi csoportjaink odútelepeinek kezelésében, és ha teheti, támogassa munkánkat továbbra is tagságával, adományával, az adó 1% felajánlásával, hogy együtt adhassunk otthonot madarainknak.

Halmos Gergő

A TARTALOMBÓL

	Világpolgár madárfajok 5. Vándorsólyom	4
	Bübosbanka védelme a Dél-Balaton Helyi Csoport területén	14
	Gyík a jégkorszakból	28
	A kelet-ázsiai madárvonulási útvonal jelene és bizonytalan jövője	32
	Azori-szigetek, avagy félúton az amerikai kontinens felé	38

Világpolgár madárfajok 5. Vándorsólyom

Világpolgár
madárfajok

© Selmezy Kovacs Adam

ANEMZETKÖZI GYAKORLATBAN jelenleg elfogadott és a BirdLife International által is használt madárrendszertan alaposan átrendezte az egyes rendek, családok helyét ahhoz képes, amit eddig ismertünk és használtunk. A ragadozó madarak közül a sólyomfélék messze kerültek a vágómadárfélék családjától és ma – legalábbis a hazánkban előforduló fajok tekintetében – közvetlenül az énekesmadarak előtt foglalnak helyet, világviszonylatban pedig a papagájfélék foglalnak köztük helyet. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy a sólymok és a vércsék új rendszertani helye közelebb van a sárgarigókhoz, mint a korábban velük egy rendet alkotó vágómadarakhoz, ahová az ölyvek, héják, sasok, rétihéják stb. fajok tartoznak. A sólyomfélék családjába a vércsék és a sólymok mellett a karkarék, trópusi törpesólymok stb. fajok is tartoznak. Európában

ebben a családban csak a vércséknek, a kisebb testű sólymoknak – pl. törpe- és kabasólyom – és az ún. nagytestű sólymoknak élnek képviselői. Az egész világon hét nagy testű sólyomfaj él, melyek közé tartozik a kerecsensólyom mellett a vándorsólyom is. Utóbbi egy valódi világpolgár, hiszen szinte az egész földet benépesíti. Észak-, Közép- és Dél-Amerikában, Afrikában, Európában és Ázsia nagy részén, illetve Ausztráliában is fészkel. Ezek mellett – Új-Zéland kivételével – valamennyi nagyobb szigeten, így pl. Madagaszkáron az Indonéz szigetvilágban és a Fülöp szigeteken is költő madár, de Grönland déli részén is megtalálható. Elterjedésének északi részén – Észak-Amerika, Grönland, Észak Európa és Kamcsatkáig terjedően Észak Ázsia – vonuló madár, ugyanakkor Észak-Amerika nyugati partvidékén élő párok egész évben állandóan a költőhelyükön tartózkodnak. A délebbi

fészkelőterületeken viszont többnyire állandó madárnak számít. A kontinensek közül, egyedül az Antarktiszon nem fészkel, ahonnan a többi világpolgár madár is hiányzik, ugyanakkor csak alkalmi vendég a Hawaii-szigeteken, a polinéz szigetvilágban, és Dél-Amerika északi és keleti részén is csak telelőként fordul elő.

Az éghajlatváltozás a vándorsólyomnak is új lehetőségeket teremt: az arktikus régióban az elterjedési területe lassan, de biztosan terjed egyre északabbra. Sajnos ez a terjeszkedés jórészt az északi sólyom (*Falco rusticolus*) rovására történik, mivel ennek a fészkelőhelyeit foglalják el a vándorsólymok, melyek agresszív természetüknek és kitűnő röpképességüknek köszönhetően képesek a nagyobb termetű rokonok kiszorítására.

Rendkívül változatos élőhelyeken költ. A trópusokon éppen úgy megtaláljuk, mint a hideg északi tájakon, a nedves tengerpartok

© Haraszthy László

pedig kifejezetten kedvelt fészkelőhelyei, de a sivatagokból sem hiányzik. A síkságoktól egészen a magas hegyekig, kivételesen akár 4000 méteres magasságig is felhúzódhatnak a költő párok. A nagy állománycsökkenést követő meg erősödés után egyre több helyen városi, sőt kifejezetten nagyvárosi költő madár lett belőle. Nem lehet csodálkozni azon, hogy egy ilyen hatalmas elterjedési területen és ilyen változatos élőhelyen előforduló faj nem egységes, hanem alfajokra tagolódik. A jelenleg elfogadott rendszertan szerint a vándorsólyom 19 alfajból álló komplexet alkot. Nálunk, csakúgy, mint Európa nagy részén, a törzsalak – *Falco peregrinus peregrinus* – fészkel a legtöbb helyen, de az ország délnyugati részén a mediterrán térségre jellemző *F. peregrinus brookei* alfaj is előfordulhat. Magyarország a két alfaj előfordulásának határán fekszik és amint azt Spanyolországban kimutatták, az akár többszáz kilométeres „keveredési” zónában a két alfaj – fizikai jellegeiket tekintve – folyamatos átmenetet, úgynevezett „klint” alkot. A fenti kettő mellett, vonulásban előfordul még a földrész

északi részén fészkelő *F. peregrinus calidus* nevű alfaj is.

A vándorsólyom alfajok jelentős mértékben alkalmazkodtak az adott térségben rendelkezésre álló táplálékkínálatához. Mondhatni, hogy azok hatására váltak egyre inkább eltérővé, azaz már kialakulásukban is nagy szerepet játszott az egyes térségekben rendelkezésre álló táplálékkínálat. Ennek megfelelően az egyes alfajok testtömege is nagymértékben eltér, hiszen az 550-1500 gramm között változhat. Figyelembe kell azonban azt is venni, hogy a tojók általában 15-20%-al súlyosabbak, mint a hímek. A legkisebb testű alfajok Eurázsia és Afrika sivatagos térségeiben élnek, míg a legnagyobbak Észak-Amerika északnyugati régiójában és a Csendes-óceáni térségében fordulnak elő.

A vándorsólyom eredendően elsősorban sziklafalak parkányain fészkel, de főleg Európán kívül a folyókat kísérő partfalakban is rendszeresen megtelepszik. Észak-Európában, Lappföldön viszont a földön költ. Fészket – csakúgy, mint a többi vércse vagy sólyomféle – nem épít. Ez a tulajdonsága nagyban megkönnyíti az alkalmas

helyen történő megtelepítését fészkelő ládák vagy tálcák kihelyezésével, vagy olyan parkányok kialakításával, ahol biztonságosan tud költeni.

Európában, Németország és Lengyelország északi részétől kezdődően, a Baltikumon és Oroszország északnyugati síkságain át az Urálig, mindig létezett egy fán – ragadozó madarak vagy varjúfélék fészkeiben költő állomány. Ennek déli határát egy széles, „vándorsólyom mentes” sáv övezte, attól délre pedig, már sziklán fészkelő párok éltek.

Sajnos a DDT mértéktelen használata következtében a vándorsólyom szinte egész Európából kipusztult. Közép-Európából teljesen eltűnt a fészkelőállomány. Németországban, Csehországban, Szlovákiában és Magyarországon nem maradt egyetlen pár sem. A DDT használatának beszüntése után, nagyon lassan, pozitív folyamatok indultak el. A megmaradt párok egyre több fiókát repítették ki, illetve sokfelé fogságban tenyésztett, majd elvadított madarakkal igyekeztek segíteni a faj megtelepedését. Németországban például 1970-re teljesen eltűnt

© Haraszthy László felvételei

a vándorsólyom és az első pár csak 1982-ben telepedett meg ismét. Az azt követő években a sziklán fészkelők száma lassú emelkedésbe kezdett, de nem voltak fán költő párok. Gallyfészkekből vadróptetett – részben tenyészetből származó – fiókák kibocsátásával érték el, hogy kialakuljon egy fán fészkelő állomány. Ma már Németországban újra létezik stabil fán fészkelő – szinte kizárólag erdei fenyő homogén állományában költő – populáció, amely az egykori keleti országrészben 2014-ben átlépte a 200 páros álomhatárt (a nagy kipusztulás előtt ebben az ország-részben 300 pár lehetett a fán és 60 pár a sziklán fészkelő állomány). A jelenlegi állomány egyre nagyobb számban települ épületekre, vagy oszlopra szerelt fészkelőkosárba. Nagyon érdekes, hogy egyre nagyobb arányt képeznek a sziklán és épületen fészkelő párok. Ennek valószínűleg az az oka, hogy az épületekről kirepült fiókák 81%-a szintén épületekbe települ, 11%-a sziklára és csak 3% választja a fán lévő fészkeket, illetve 5% az elektromos hálózatok oszlopait. A fán lévő fészkekből kirepülő fiókáknak viszont csak 56%-a települ vissza fára, 25%-a épülete, 9%-a sziklára és szintén 9%-a oszlopra fészkel.

A szikláról kirepülő fiatalok pedig, 95%-ban sziklán kezdenek költöni. Vagyis, még mindig a természetes sziklai élőhelyeknek van a legnagyobb vonzereje, ami valószínűen kódolva van a fajban.

A vándorsólyom elsősorban madarakkal táplálkozik, melyeket röptükben ejt zsákmányul. A néhány 10 grammos apróságoktól egészen a 2000 grammosig nagyon sokféle madarat képes elfogni. Az egyes párok táplálékának összetételét elsősorban a földrajzi környezetük határozza meg. Lényeges különbség van azonban a hímek és a tojók zsákmánya között is. A hímek általában 20-300 gramm, míg a tojók legtöbbször 100-1000 gramm tömegű zsákmányt ejtenek el. Térségünkben a vándorsólyom főleg galambfélékkel és seregéllyel táplálkozik. Gyakran tapasztaljuk, pl. a fiókák gyűrűzésekor, hogy azok mellett bőven vannak seregélymaradványok, amelyek között az öreg kiszínezett madarak éppen úgy megtalálhatók, mint a gyengébb röpképességű fiatalok. A vándorsólyom egyik – rendkívül látványos, de csak ritkán alkalmazott vadászati módja az, hogy a magasban keringve szemléli a terepet, és ha kedvező pozícióból észlel átrepülő

madarakat, akkor összecsukott szárnyakkal – cseppformát kialakítva a testéből – irányított szabad esést hajt végre. Ilyenkor sebesség akár a 300 km-t is elérheti, mozgási energiája pedig olyan nagy, hogy szinte elég lenne megérintenie zsákmányát, az már akkor is olyan sérülést szenvedne, hogy abba bizonyosan belepusztulna. A vándorsólyom azonban célzottan, nagy erővel vágódik neki a nagyobb testű zsákmánynak, amelyik ettől súlyosan megsérül vagy elpusztul, majd a lefelé hulló madarat egy gyors fordulat után megragadja. Sokkal gyakoribb zsákmányolási módja az, amikor a kiválasztott préda alá zuhan, majd egy hirtelen irányváltással alulról vagy hátulról megragadja azt. A vándorsólyom azonban képes a földön futó zsákmányt, madarat vagy rágcsalót is elfogni. A levegőben nem csak zuhanórepüléssel, hanem aktív üldözéssel is zsákmányolhat. Ilyenkor is nagyon nagy sebesség elérésre képes és bámulatos fordulékonyaságról tesz tanúbizonyságot. A kabasólyom mellett a vándorsólyom az egyetlen faj, amelyik akár a sarlósfecskét is képes üldözve elfogni. Rendkívül gyors és fordultatos mozgásának köszönhetően a nálánál lényegesen nagyobb testű és erősebb raga-

dozómadarakat, akár a kerecsensólymot is képes fészke környékétől távol tartani, vagy azok fészkelőhelyét elfoglalni. Rendszeresen előfordul, hogy párban vadásznak, vagy védelmezik fészkelőhelyüket. Ilyenkor még félelmetesebb ellenfélnek mutatkoznak. Nagy-Britanniában Exeter városában a templomtoronyban fészkel egy pár vándorsólyom. Könnyű megfigyelhetőségének köszönhetően hosszú ideje nyomon követhető életüket. 1977 óta összesen 5500 zsákmányállatot határoztak meg, amely 106 madár és 4 emlősfajból állt. A 2010-es évek elején új tojóval állt párba a hím, amelyik különösen hevesen védelmezte a torony körzetét. Az új tojó kezdetben egyedül, majd később párjával közösen rendszeresen megtámadta a torony 500 méterese körzetében mozgó egerészölyveket, melyek közül többet olyan súlyosan megsebesítettek, hogy azok elpusztultak. 2016-ban már olyan gyakorlattal mentek neki a revírjukba merészkedő egerészölyveknek, hogy azok közül 26 példányt megöltek, de másutt is előfordultak már olyan párok, amelyek ragadozómadarakra szakosodtak.

A városokba települő vándorsólymok, illetve számos helyen a természetes körülmények között fészkelők is sok konfliktust kezdetnek a galambtenyésztőkkel.

Ez egyrészt abból adódik, hogy az ún. magasröptű galambok csapatait szétkergetik. Ezek az kistermetű röpgalambok csaptokba verődve órákon keresztül keringenek a levegőben, egyre magasabbra és magasabbra emelkedve. A köztük vágó vándorsólymokról való félelmükben szétszédnek és sok közülük nem kerül vissza tartójukhoz, tenyésztőjükhöz. A galambász számára a fő problémát azonban nem is elsősorban a galamb elvesztése jelenti, hanem az, hogy amennyiben ez egy versenyen történik – ahol azt pontozzák, hogy mennyi ideig, és milyen magasan van fent a csapat és mennyire tart össze – azok tulajdonosa jelentős pontvesztést könyvelhet el, ami nyilván negatívan befolyásolja a versenyen elért eredményét. A másik probléma akkor keletkezik, amikor a postagalambokat, különösen a fiatalokat a nyár végén elkezdik egyre nagyobb távolságról röptetni. Ilyenkor a sok kifradt galamb bizony könnyű zsákmányt jelent a vándorsólymok – és más ragadozómadár fajok – számára. Sajnos sokfelé ennek az a következménye, hogy a galambászok válogatott eszközökkel próbálják elpusztítani a vándorsólymokat. Ez a probléma ma már olyan mértékű, hogy Észak-Amerikától egészen Oroszországig mindenütt lehet vele találkozni. Egyelőre

még sehol sem sikerült hatékony, hosszútávú megoldást találni a konfliktus kezelésére. Nem várható el a galambászoktól, hogy madarukat bezárva tartsák, ugyanakkor az viszont teljes mértékben elfogadhatatlan, hogy egy ritka természeti értéket elpusztítsanak, arról nem is beszélve, hogy ez a cselekedet bűncselekmény.

Minden bizonnyal az is hozzájárul a konfliktus kiéleződéséhez, hogy a galambászok már elfelejtették, hogy régen is tizedelte madarikaikat a vándorsólyom. Európában és Észak-Amerikában ugyanis, a vándorsólyom állományának a 20. század második felében történt összeomlása után, ezzel a problémával évtizedekig nem kellett számolniuk, így erről teljesen meg is feledkeztek. Ma viszont az erősödő állományok új kihívásként jelentkeznek.

Mivel a vándorsólyom különösen jó vadászmadár, évszázadok óta használják solymászatra. Manapság, amikor már sokfelé tenyésztik, a solymászatra történő hasznosítása alig okoz természetvédelmi problémát, mivel a vadászmadarokat már nem a természetben fogják be, vagy a fészkekből rabolják el, mint ahogy azt néhány évtizeddel ezelőtt számos európai országban tették.

Vándorsólyom (*Falco peregrinus*) védelmi program eredményei 1997-2017 közötti időszakban

Ragadozó-
védelem

© Bagyura János felvételei

AVÁNDORSÓLYOM TESTESÍTI MEG leginkább az ideális sólyom alakot. Számos szépirodalmi műben a szépséggel, eleganciával, rendkívül gyors repüléssel kapcsolatban magasztalják, amelyek hatására már évszázadokkal ezelőtt széles körben ismertté vált. Korábban a vándorsólyom volt a „sólyom”, „nemes sólyom”, míg a többi sólyomfajt más névvel illették – a kerecsensólyom neve például „ráró”, „kerecseny” volt.

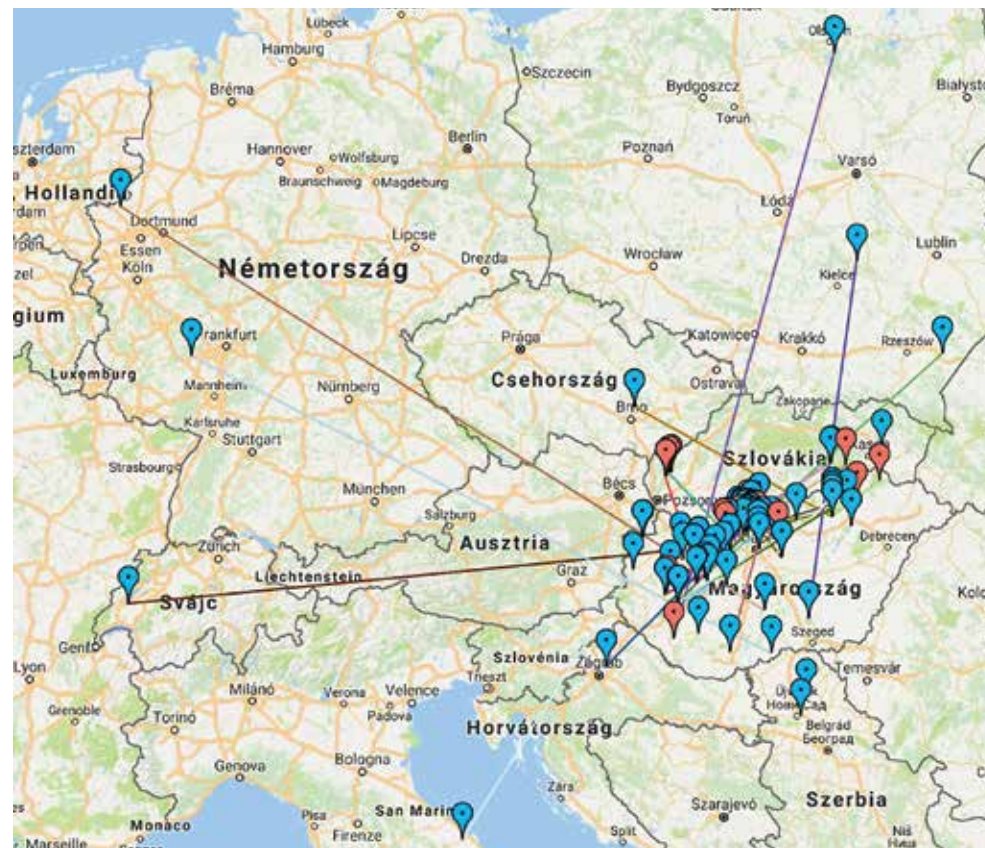
Egy sólyom madárról való ének
„Végzém reménségben ez kis énekemet,
Talám megh szánsz engemet,
En kedues Solymoczkám
Gyönyörü Madarkám
Lészesz talán én Mátkám.”
Esterházy Pál (1635-1713)

Állománytörténeti áttekintés

A vándorsólyom különleges képességeinek, ügyességének és látványos repülésének köszönhetően, ősidők óta a legkedveltebb solymászmadarak közé tartozik. Emiatt jól

ismerték és számon is tartották fészkelőhelyeit. A vándorsólyom korabeli értékére utal, hogy már az Árpád korból ismerünk olyan esetet, amikor egy-egy birtok eladásánál külön rendelkeztek a sólymok költőhelyének a tulajdonjogáról.

Az ismert fészkek közül a középkorban rendszeresen szedték solymászati céllal a fiókákat, azonban az akkori időszakban más veszélyeztető tényező nem volt, így ez bizonyára nem volt hatásos a faj állományára. Később, a lőfegyverek

– elsősorban a szlovákiai – állomány perempopulációjának tekinthető. A populációdinamika szabályai szerint, az állományt érő negatív hatások esetén éppen a peremterületek állományai tűnnek el először. Egy kedvező fordulat esetén pedig, a központi állomány stabilizálódását, majd növekedését követően, ezek az élőhelyek telnek fel legkésőbb. Ez magyarázza a faj – biológiai értelemben vett – gyors kipusztulását Magyarországról és hosszú ideig tartó távollétét.

A faj visszatérése és az új állomány kialakulása

Az 1980-évek közepétől kezdődően, elsősorban a Dunakanyar térségében, nyaranta egyre gyakrabban figyeltünk meg átszíneződő vándorsólymokat, amelyeken gyűrűt nem láttunk. Az MME Ragadozómadár-védelmi Szakosztálya a vándorsólyom visszatelepedésének

elterjedésével a solymászat jelentősége csökkent, és a 17. század közepén gyakorlatilag megszűnt. Ettől az időponttól kezdve a ragadozó madarak a hasznos vad elejtésével vetélytársá, sőt ellenségévé váltak, ezért a legkülönbözőbb módszerekkel irtották őket.

A vándorsólyom korabeli népszerűsége ellenére, a hazai populációjáról, annak nagyságáról, változásairól nem rendelkezünk információkkal a 20. századot megelőző időszakból. Annyi tudható csak, hogy az egyes frekvenciált fészkelőhelyeket hosszú ideig látogatták a solymászok, de az állomány nagyobb része bizonyosan nem volt ismert. A vándorsólyom állományát az 1900-as évek elején 40-50 párba becsülték. Pátkai Imre és Bátyai Lóránt az 1949-50-ben végzett felmérések alapján az erősen csökkenő országos állományt 19 párba tette, fészkeit elsősorban az Északi-középhegységben találták. Ugyanakkor ez az adat már elsősorban inkább a revíreket takarta, mert fiókás fészket már csak néhány helyen találtak.

A vándorsólyom először 1933-ban kapott jogi védeltséget, amikor költési időben vadászati tilalmat rendeltek el rá, majd 1954-től egész évben védett lett. A jogi védelem ellenére, az állománya – akkor még ismeretlen okból – tovább csökkent. Utolsó ismert költése 1964-ben a bükkői köveken volt, ekkor

a Fővárosi Állat- és Növénykert számára begyűjtötték a fiókákat. Ugyanabban a fészkekben 1965-ben összetört tojásokat találtak. Ezután még néhány évig láttak revírt foglaltó vándorsólymokat, de sikeres költésről már nincs adatunk, és ezt követően vándorsólymot a solymászok sem tartottak. Ma már tudjuk, hogy a vándorsólyom-állomány csökkenését és hazai kipusztulását a szintetikus rovarirtó szerek, főleg a DDT tömeges használata okozta. Ugyanebből az okból kifolyólag, a faj kipusztult Európa és Észak-Amerika nagy részéről, vagy drasztikusan csökkent az állománya. Becslések szerint, a DDT hatására a világalállomány nagyjából a DDT előtti időszak 10%-ára esett vissza két évtized alatt. 1968-ban, egy nagyarányú balatoni halpusztulást követően – hazánkban a világon az elsőnek – a DDT használatát betiltották. A következő években, a fejlett világ országai egymás után követték Magyarországot példáját, de még ezt követően is évtizedeket kellett várni, amíg a használatból való kivonás kedvező hatásai eredményeként a vándorsólyom-állomány ismét visszafoglalta egykori elterjedési területét Közép-Európában.

A folyamat lassú volt, de ennek oka az állománydinamikai törvényszerűségekből keresendő. A magyarországi, a faj szempontjából kedvezőtlenebb élőhelyen fészkelő állomány a közép-európai hegyvidéki

nyomon követése érdekében programot dolgozott ki, amelynek részeként rendszeresen ellenőriztük az ősi költőhelyeket. Az első fészkelő párt 1997-ben a Pilis-Visegrádi-hegységben figyeltük meg. Önkéntes madárvédők bevonásával a költés védelme érdekében fészkelő-őrzést szerveztünk, amely ered-

© Bereczky Attila

ményes volt és 33 év után, az első regisztrált hazai fészkelés sikeres lett, két hím fióka kirepült. A következő években a faj egyre gyorsuló ütemben foglalta vissza korábbi fészkelőhelyeit, sőt korábban nem ismert helyeken is megtelepedett. Annak érdekében, hogy a vándorsólyom visszatelődését részletesen megismerjük, színesgyűrűs programot indítottunk, amelynek keretében a hazai állomány fiókáira az ornitológiai mellette színesgyűrű is kerül. A messziről is jól leolvasható színesgyűrűk megkönnyítik az egyedek azonosítását. E módszerrel szerzett adatok segítenek modellezni az állománydinamikai változásokat. A fészkelő párok leolvasott gyűrűi információkat adnak arról, hogy hány madár éli meg az ivarérett kort, a kirepülés helyétől milyen messze állnak költésbe, mennyi ideig élnek, váltják-e a fészkelőhelyeket, cserélődnek-e a párok, stb. A fiókák gyűrűzése egyben fontos adatokat szolgáltat az állomány változásairól is.

2017-ben már 63 revírt foglaló párt regisztráltunk, amelyek legalább 106 fiókát repítettek (nem minden párnál tudtuk megállapítani a fiókák pontos számát). A faj visszatelődése, 1997 óta összesen 487 fiókára került gyűrű, illetve színesgyűrű, ami a minimálisan becsült 702 kirepült fiatal 69%-a.

A tényleges fiókaszám ennél bizonyosan magasabb, mivel egyrészt nagy valószínűséggel vannak nem ismert párok, másrészt nem minden ismert költés esetében sikerült minden évben pontosan megállapítani a fiókák számát – utóbbi esetben a minimális egy fiókéval számoltunk.

A megkerülések alapján egyértelmű, hogy a magyar állomány elsősorban a legközelebbi, szlovákiai állománnyal van kapcsolatban (lásd a 9. oldali térképet), ugyanakkor a hazai fészkekből kirepült madarak elsősorban itthon próbálnak meg maguknak saját területet találni. Az eddigi adatok megerősí-

tik azt a külföldön már korábban leírt és a ragadozómadarakra általában jellemző viselkedést, hogy elsősorban a hímek ragaszkodnak a kirepülés helyéhez, illetve annak környékéhez. A tojók jellemzően messzebb próbálnak boldogulni. A hazai eredmények azt mutatják, hogy a hímek a kirepülés helyétől átlag 74 km távolságra telepednek meg, míg a tojók valamivel messzebb próbálkoznak, átlagban 112 km-re kezdenek fészkelni. Időnként a második, harmadik generáció tér vissza a „gyökerekhez”: a 2000-es évek elején, egy Pilisből kirepült fiatal hím a Mátrában foglalt revírt és sikeresen költött. Az egyik kirepült fióka azután, egy fiatal hím, a Pilisben ugyanott próbált revírt foglalni, ahonnan az apja származott. Arra is van példa, hogy két Magyarországról, de távoli revírekből kirepült tojók később Nyugat-Szlovákiában, egymástól pár kilométerre foglalt fészket.

Egy-egy pár válthatja is

© Bagyura János felvételei

a fészkelőhelyét, azonban nem megy túl messzire az egymást követő években. Jellemzően a rosszabb adottságú revírekből a közeli, jobb minőségű revírekbe mozdulnak a madarak, ha azok valamiért megürülnek. Erre már több színesgyűrűs megfigyelés is utal. A hazai állomány alapvetően a középhegységekhez kötődik, mivel a faj ott találja meg a számára szükséges élőhelyi adottságokat.

Vonuló példányok

A magyarországi fészkelőállomány mellett, az őszi-téli-tavaszi időszakban jelentős számú vándorsólyom vonul át hazánkon, egyes példányok nálunk telelnek. A vonulás csúcsa októberben és februárban van, ekkor fordul elő a legtöbb vándorsólyom nálunk. A téli időszakban a nagyobb városok templomtornyain, magasabb épületein rendszeresen megfigyelhetők telelő vándorsólymok. Ez nem újdonság, hiszen már a 19. században is megfigyelték a fajt Budapesten. Petényi János Salamon említi, hogy 1851-1853 között a Lánchídon rendszeresen látta, amint galambot evett. Vasvári Miklós az 1920-as évek elején, Kőbányán a Szent László téri templomon figyelte meg többször a fajt. Pátkai Imre a ragadozó madaras könyvében említi, hogy az újpesti víztornyon egy vándorsólyom pár sikeresen költött a 20. század első felében. Később a szerzővel történt egyeztetés folyamán kiderült, hogy a sólymok ott nem költöttek, csupán a környéken elejtett zsákmányukkal szálltak be, vagyis a tornyot tépő és pihenőhelyként használták. A városokban telelő példányok szinte kizárólag tojók, és rendszerint egy-egy példány évről évre ugyanott telel. Volt olyan északról érkező sólyom, amely 10 éven keresztül járt vissza ugyanoda telelni. Nagysága és viselkedése alapján biztosan ugyanaz a példány tért vissza az évek során.

Alfajok

A faj visszatelepülése elsősorban Szlovákiából történt és ezek a példányok a *F. p. peregrinus* alfajt képviselték. Ugyanakkor gyűrűs megkerülések, és megfigyelések valószínűsítik, hogy az ország délnyugati részeibe a Nyugat-Balkán felől is érkeznek madarak. Ez azért izgalmas, mert ott egy másik alfaj, a mediterrán vidékeken élő *F. p. brookei* is megtalálható és a hazai megfigyelések alapján ennek az alfajnak a képviselői is megtelepedtek Magyarország déli-délnyugati részein. A kontinentális területeken a vándorsólyom – földrajzi értelemben véve – egymást váltó alfajai megjelenésüket tekintve nem válnak el látványosan egymástól, hanem folyamatos sorozatot, úgynevezett „klingt” alkotnak. Az egyes alfajok területei között többnyire egy széles, akár többszáz kilométeres zóna található, amelyben igen változatos lehet a vándorsólymok megjelenése, különböző mérték-

ben mutatva a két érintett alfajra jellemző bélyegeket. Magyarország délnyugati része is egy ilyen keveredési terület.

A fenti két alfaj mellett, vonulásban előfordul még a földrész északi részén fészkelő *F. peregrinus calidus* nevű alfaj is, amely elsősorban az alföldi területeken figyelhető meg az őszi-téli időszakban.

A vándorsólyom biológiája

A hazai állomány nem vonul, a párok nagy része egész évben a revírben marad. A vándorsólyom, más sólyomfélékhez hasonlóan, nem épít fészket. Sziklafalak, épületek párkányain, üregeiben, illetve más fajok elhagyott (vagy azoktól elfoglalt) fészkeiben költ. Hazai viszonylatban is a sziklai fészkelés a legjellemzőbb, ugyanakkor nagyon ritkán előfordul, hogy fán, elhagyott fészkekben találjuk költését. Az utóbbi években pedig, elkezdte meghódítani a kerecsensólymok számára a nagyfeszültségű távvezetékek oszlopaira kitett fészkelőládákat. Egyelőre csak néhány pár költ ilyen helyen, és azok is olyan ládákból, amelyeket a kerecsenek sosem foglaltak el, de nem látjuk a folyamat végét. A fészkekhez kitett kameracsapdák alapján tudjuk, hogy e párok hímjei hazai, sziklafalon lévő fészkekből repültek ki. Vagyis megtanulták, hogy nem csak a sziklafalon lehet fészkelni. Érdekes módon, Magyarországon még csak egyetlen pár ismert, amely épületen telepedett meg és az sem nagyvárosban volt. Várható azonban, hogy előbb-utóbb megjelennek a városban fészkelő párok, csakúgy, mint Európa legtöbb nagyvárosában.

© Bagyura János felvételei

A vándorsólymok nászidőszaka február elején-közepén kezdődik a látványos nászrepüléssel. Az első tojásokat többnyire március első napjaiban rakja le a tojó, de az első költésnél, vagy kedvezőtlen időjárás esetén ez kitolódhat. Amennyiben a költés a kotlás során tönkremegy, előfordulhat pótköltés. Ilyenkor akár április közepén is leköltöhet a pár. A fiatalok öt-hat hetes korukban hagyják el a fészket, de kirepülés után akár két hónapig is a szülőikkel maradnak, hogy megtanulják a légi vadászat fortélyait. A fiatalok pusztulása az első évben meghaladja az 50%-ot. Ivarérett koruk elérése után a tojók akár már a második évben párba állhatnak, de jellemzően harmadéves korukban költenek először. A hímeknek ennél valamivel több időre van szükségük, hiszen nekik meg kell tanulniuk, hogy az általuk elfoglalt revírben hogyan aknázzák ki a szezonális élelemforrásokat és milyen veszélyforrásokkal kell számolniuk. A költés első időszakában ók gondoskodnak a családról, a tojót is beleértve, így fontos megszerezniük ezeket az ismereteket, hogy sikeresen fel tudják nevelni a fiókákat. A revírhez általában ragaszkodnak. A korábban leírt esetet kivéve, ameddig valamilyen külső ok nem kényszeríti őket, nem váltanak revírt.

© Kókay Szabolcs grafikái

A vándorsólyom szinte kizárólag a levegőben vadászik, de szükség esetén földről is képes pl. ürget zsákmányolni. Táplálékának legnagyobb részét a seregély és galamb méretű madarak adják, de főleg azok vonulási időszakában nem vetik meg a denevéreket sem, illetve rajzás idején szívesen fogják a cserebogarat és a szarvasbogarat is. Többféle vadászati módot képes alkalmazni,

de leggyakrabban a nyílt légtérben vadászik. Zsákmányát rendszerint magasról indított támadás után hátulról-alulról markolja meg. Látványosabb, de ritkább vadászati módja a nagy sebességű zuhanást követő rúgás, amely ha célba ér, rendszerint eltöri a zsákmány gerincét, vagy más súlyos sérülést okoz. A leeső zsákmányt a sólyom vagy a levegőben elkapja,

vagy a földre száll utána. Nem ritka, hogy a lerúgott, vagy leejtett zsákmány az erdőbe vagy vízbe esik, ahonnan a sólyom csak nehezen, vagy egyáltalán nem tudja visszaszerezni. A vizes élőhelyeken pedig, sokszor hosszasan „terelgeti” (angol kifejezéssel „pásztorolja”), üldözi a partimadarakat vadászat közben.

Hatékony vadász: több hazai megfigyelésünk is van különböző egyedekről, amelyek rövid időn belül több zsákmányt fogtak és halmoztak fel. Egy pilisi hím, amelynek párnapos fiókái voltak a fészkekben, egy több napos esős időszakot követően, fél órán belül legalább vagy egy tucat seregélyt fogott. Egy másik hím tíz percen belül három korai denevért fogott egy őszi délutánon, amelyek közül kettőt a sziklafalak repedéseiben rejtett el. Egy rendszeresen hazánkban telelő tojó pedig rögtön a nyár végi érkezésének éjjelén nyolc zsákmányt fogott és halmozott fel a vércsének kihegyezett fészektálcán a 21:10 és 1:50 közötti időszakban.

A magyarországi fészkelőállomány és a nálunk telelő északi madarak zsákmánylistája eltérő képet mutat. A hazai vándorsólymok elsősorban az erdőkhöz köthető fajokat – seregély, fakopáncsok, meggyvágó, egyéb pintyfélék, stb. – zsákmányolják, míg az északi vándorsólymok elsősorban a vízi- és partimadarak specializálódtak.

Veszélyeztető tényezők és védelmi tevékenységek

Más ragadozómadár-fajokhoz hasonlóan, a vándorsólyomra is az egyik legnagyobb veszélyt az áramütés jelenti. A középvezetű vezeték tartóoszlopainak szigetetlen fém keresztartóira ülve ugyanis, le- és felszállás közben könnyen hozzáérhetnek a vezetékhez és áramütést szenvednek. Ezt legtöbbször nem élik túl, de előfordul, hogy csak napokkal később pusztulnak el. Ha „szerencsésük” van, mentőhelyre kerülnek, azonban az esetek többségében nem lehet már szabadon engedni őket maradandó sérüléseik miatt. A probléma leginkább a ragadozómadarak és a varjúféléket érinti és nem csak itthon. Európában, Ázsiában, Afrikában és Észak-Amerikában mindenfelé vannak a madarakat megtizedelő „gyilkos oszlopok”. Magyarországon hosszú ideje dolgozik az MME, állami és más civil szervezetekkel, illetve az áramszolgáltatókkal együtt, a probléma megoldásán. Több száz ezer potenciálisan veszélyes oszlopot kell „madárbarát” oszlopra cserélni, és a partnerek közötti együttműködés sem mindig olajozott, így időbe telik, amíg ez a veszélyforrás hazánkban megszűnik.

Az áramütés mellett, a vándorsólymok talán az ütközés veszélyének vannak kitéve leginkább, ami vadászati stílusukból adódik. A zsákmány üldözése közben előfordul, hogy vezetéknek, épületnek, járműnek ütköznek, ami pusztulást, vagy maradandó sérülést okoz. Volt olyan eset, amikor egy víztorony felső szintjén találtak egy, feltehetően ütközéstől elpusztult lengyel gyűrűs vándorsólymot. Az ütközéses balesetek elsősorban a kóborló, saját revírrrel még nem rendelkező, tapasztalatlan fiatal madarakra jellemzőek, de alkalmanként már ivarérett madár is szenvedhet balesetet.

Sajnos, a szándékos pusztítást is meg kell említeni, ugyanis a vándorsólymok visszatérésének nem mindenki örül. Gyűrűzésekör többször találtunk a fészkekben arra utaló jeleket, hogy méreggel, illetve egyéb módon próbálták meg elpusztítani az öreg madarakat és a fiókákat. Még mindig akadnak, akik a letöltendő büntőt is kockáztatva,

szándékosan próbálják pusztítani a fokozottan védett vándorsólymokat. Fontos ezért, hogy minden ilyen esetre fény derüljön. Az illetékes nemzeti park igazgatóság munkatársai meg tudják tenni a megfelelő lépéseket ilyen ügyekben.

A sasmérgezések kapcsán már vannak eredmények és több, azóta jogerős bírósági ítélet született, amelyben a bűnösnek talált személyekre komoly büntetési tételeket szabtak ki.

A közvetett veszélyeztető tényezők közül ki kell említeni a kotló és fiókákat nevelő párok zavarását, amely akár a tojásokat, illetve a fiókák életét is veszélyeztetheti. Tavasszal a nagyobb városaink környéke megtelik kirándulókkal, akik többnyire akaratlanul is a fészkek környékén

állnak meg hosszabb-rövidebb időre. A zavarás eredményeképpen az öreg madarak otthagynak a fészket, és vagy észrevétlenül egy közeli megfigyelőpontról szemlélik az eseményeket, vagy hangosan kiabálva, magasan keringenek a túrázók felett. Ha ilyet tapasztalunk, gyorsan folytassuk utunkat, és ne zavarjuk tovább a fészkelést!

A növekvő állományú uhu (*Bubo bubo*) szintén befolyásolja a vándorsólyom állományát. A világ legnagyobb bagolyfaja hasonló fészkelőhelyeket választ, mint a vándorsólyom, viszont annál nagyobb és erősebb és sok más faj mellett, a sólymokat szintén zsákmánynak tekinti – függetlenül attól, hogy fiókaról, vagy kifejlett vándorsólyomról van szó. Ahol az uhu megjelenik, ott a vándorsólyom általában nem marad meg a környéken. Németországban

és Spanyolországban már vannak olyan régiók, ahol a növekvő uhu-állomány miatt a vándorsólymok az elmúlt évtizedben beköltöztek a városokba. Könnyen elképzelhető, hogy ez a folyamat hamarosan hazánkban is megfigyelhető lesz.

Mivel e sólyomfaj „magától” tért vissza hazánkba, és állománya továbbra is emelkedőben van, az egyik legfontosabb tevékenység a folyamat nyomon követése és megértése. Ennek során évente felmérjük a fészkelőállományt, ahol lehet, meggyűrűzzük a fiókákat és megfigyelésekkel és vadkamerák segítségével megpróbáljuk azonosítani a fészkelő párok tagjait. A vadkamerák a sólymok azonosításán túl, sok érdekes információt szolgált

atnak az egyes párok érendjéről, viselkedéséről is. A konkrét védelmi tevékenységek között említhető a veszélyeztetett párok őrzése, a rossz minőségű „fészkek” megerősítése és időnként más, közvetlen beavatkozást igénylő tevékenységek.

Összességében elmondható, hogy a faj hazai állománya örömdetesen növekszik, természetvédelmi helyzete jó. Fontos a lokálisan előforduló veszélyeztető tényezők kiküszöbölése, elsősorban a negatív emberi hatások csökkentése és az állomány változásának további nyomon követése. Utóbbi azért is izgalmas, mert nem tudjuk, hogy milyen hatással lesznek egymásra a változó állományú fajok – a vándorsólyom, az uhu és a kerecsensólyom – és ez részben megadja az irányt a jövőbeli kutatásokhoz is.

Prommer Mátyás,
Bagyura János

Búbosbanka védelme a Dél-Balatoni Helyi Csoport területén

© Hollósi Zoltán felvételei

A BALATONTÓL 5 KM-RE található Kereki település, amely az M7-es autópálya Völgyhídként ismeretes szakaszához van a legközelebb. Az itt található völgy erdőfoltokkal és faszorokkal tarkított laza homoktalajú nyílt füves terület, melynek lejtőin még hagyományos állattartás folyik. A legelésző juhnyájak és a ménesek látványa itt megszokott.

Odúkihelyezéseinket 2011-ben kezdtük, elsősorban füleskuvik megtelepedésre számítva, mivel hangjuk alapján észleltük jelenlétüket. Már ebben az évben szembesültünk azzal a ténnyel, hogy ez a terület a búbosbanka jellemző élőhelye, hiszen öt kihelyezett odúból valamennyit elfoglalták. Veszélyes fák kivágásával foglalkozom, így gyakran kerülnek hozzám üregek fatörzsek. Az odúkat ezekből alakítottam ki. 2013-ban megkezdtük a fiókák gyűrzését, sőt a tojókét is, melyeket

könnyűszerrel megfoghattunk az odúban és jelölés után visszahelyeztük a tojásaikra, ahol zavartalanul folytatták a költést. A nagy áttörés 2014-ben következett be, amikor

már 10 kihelyezett költőlárában telepszerűen zajlottak a költések. Mivel a búbosbanka fészket nem épít, ezért az odú aljára faforgácsot helyeztünk, hogy a tojások puha al-

zaton legyenek. A természetes odúban ilyesmire nincs szükség, mert ott a korhadó odúbelsőben a tojások megfelelő puha felületen fekszenek.

Az fészkaljak teljessé válása előtt, általában a tojások felének lerakása után már megkezdődik a kotlás, ezért az egy fészkaljhoz tartozó fiókák között jelentős kor- és méretbeli különbség van.

2011 és 2017 között ellenőrzött odúban a fiókák száma a következőképpen alakult: 10x3, 10x4, 8x5, 2x6, 5x7, 1x8 és két esetben kilenc fiókát neveltek a szülők, azaz átlagosan 4,8 fióka hagyta el odúinkat.

Tapasztalataink szerint a mesterséges odvak kihelyezésével kedvező élőhelyeken növelhető a megtelepedő párok száma, ezért minden tagtársunknak ajánljuk, hogy ott, ahol búbosbankákat észlelnek, segítsék megtelepedésüket odúkihelyezéssel. Ha ehhez tanácsra, segítségre van szükségük, csoportunk szívesen áll mindenki rendelkezésére. Tapasztalataink szerint a búbosbankák nem tartanak nagy revírt, mert rendszeresen előfordul, hogy két pár csak pár száz méterre költ egymástól.

Az odúfoglalások folyamatosan zajlanak, áprilistól júliusig. Az elfoglalás időpontja attól is függ, hogy a seregély, amely domináns odúfoglaló a térségben, mikor repteti ki fiókait. A bankák sokszor csak ezután jutnak számukra megfelelő költési lehetőséghez. Mivel egyes párok csak a második költés időszakában jutnak odúhoz, ezzel, valamint másodköltéseikkel magyarázható a hónapokig elhúzódó költési időszak. A költés sikerességét gyakran veszélyeztetik más, odúlakók. Némely erdőhöz közeli odúnál előfordult a nagy pele károsítása,

melyet az odút tartó fa lemezelésével ezután megvédtünk. Előfordult, hogy seregély búbosbanka fészkaljat károsított, elmondható azonban, hogy a bankák ezek ellenére összességében sikerrel költének.

A területen folyó legeltetés miatt a trágyakupacokban élő ganajtúró bogarak jelentős mennyiségű táplálékot kínálnak ennek az egzotikus alakú és színezetű madárnak.

Fiókáikat vezetőgető költőmadarakat kirepülés után is gyakran látunk

© Tóth Tamás felvételei

a területen, és rendszerint a lábukra felhelyezett gyűrűk is láthatóak. A természetvédelmi munkánk hatékonyságát emelheti a madarak színes gyűrűkkel való jelölése, amit a következő években tervezünk. Ez lehetővé tenné a távcsővel történő leolvasásukat is, így még több információt szerezhetnénk róluk, ami reményeink szerint segíteni fogja a védelmi tevékenység kiterjesztését.

Jelentős sikernek tekintjük, hogy a 20 db-ból álló odútelepünkkel jelentősen hozzájárultunk a térség búbosbanka-állományának megerősödéséhez.

Az utóbbi években a területen megjelenő füleskuvikok költését is észleltük, ami azért is örömteli, mivel eredetileg miattuk kezdtük az telepítéseket. A Dél-Balatoni Helyi Csoport területén a búbosbanka programra fordított munka sikerességét jelzi, hogy az 5 éves időszak alatt közel 150 madárra került jelölőgyűrű.

Köszönet a terepmunkálatokban résztvevő és a gyűrűzési munkát segítő összes dél-balatoni barátomnak, munkatársamnak és a szimpatizánsoknak.

Tóth Tamás

Érdekességek a fattyúszerkők 2017. évi hortobágyi halastói fészkeléséről

A HORTOBÁGYI HALASTÓ első nagy fattyúszerkőtelepe, mely a 100 költő párt is meghaladta, 1974-ben a 6-os tó tündérfátyolos hínármezőjén jött létre. Ettől az évtől kezdve rendszeresen megtelepedett itt 100-300 pár közötti nagy állományokban. Alig akadt olyan év, amikor kimaradt az itteni költése: 1999-ben a nagy dél-hortobágyi árvízi véstározások vonzották magukhoz a fészkelő párokat, majd 2003-ban a rendkívüli aszályban egyáltalán nem maradtak itt költésre a Hortobágyon.

2017-ben ismét a 6-os tóban telepedtek meg (az előző esztendőben néha a szintén elhínárosodott 2-es és 5-ös tavakat is elfoglalták). A május végére összeálló telep 270 páros volt. A fészkeket most nem a tó hínármezőjének domináns faját adó tündérfátyolra, hanem az egyre jobban terjeszkedő tündérrózsa nagy úszó

leveleire építették. Ennek a teherbíróbb levézetű nagyhínárnak az állománya 1981 óta gyarapszik a 6-os tó déli és nyugati részén, 2017-ben pedig már olyan tömeges volt, hogy a teljes szerkőtelep elért rajta. A kolónia életét egészen a fiókák kirepüléséig rendszeresen figyeltem. Ennek során több olyan

adatot is gyűjtöttem, amely nem volt korábban ismert vagy leírt jelenség.

Május 25. és június 19. között, tehát egy szűk négyhetes időszakban a fattyúszerkők tömegesen jártak a telepüktől 3,5 kilométerre levő 11-es tó déli nádszegélyéhez táplálkozni. A tél folyamán majdnem teljesen learatott nádas tarlóján

homogén, egyidejű nád sarjadt, amely május végén már kb. 2 méter magas, sűrű állományban zöldelt. Ez a nádszegély a nyílt víz és a tó déli gátja között néhol 100 méter szélességű. A szerkők alacsony repülésben, olykor a felső nádlevelek közé és le-lecsapva buzgón fogdostak valami-

lyen rovarokat, melyek lehetnek akár levéltetvek, zöld hernyók vagy más lárvák is. Az első megfigyelési napon a 150 példányos fattyúszerkő-kötélékben 4 fehérszárnyú szerkőt is láttam, a további napokon 110-250 példány közti létszámban már csak tiszta fattyúszerkőcsapatot észleltem itt. Mindig a késő délelőtti, déli napszakban lepték meg a zöld nádasat. A 11-es tavon kívül egyéb tavak is rendelkeztek hasonlóan friss és homogén zöld nádasokkal (8-as, Kondás), de egyikén sem észleltem ezt a fenti érdekes táplálkozásformát, talán ezeken a tavakon nem volt semmilyen rovarrajzás, hernyóinvázió.

Június 30-tól a közeli Kungyörgy-pusztán a már beindult fűkaszá-lások helyszínét látogatták kisebb (max. 40 pd.) csapatokban, de nem a kaszálógép után jártak, hanem az előírásosan meghagyott búvósávokat pásztázták végig olyan mélyrepülésben, hogy a füvek kalásza-ról apró bogarakat (szipolyok) csipentettek fel.

Amikor a tavakon (1-es, 2-es, 5-ös, 6-os) a tündérfátyol teljesen kivirágzott, a sárga hínármező fölött 50-200 példányos, de háromfajú szerkőcsapatok alakítottak látványos táplálkozási alakzatot. Oszlopba rendeződve 20-30 méter széles, 300 méter hosszú sávot fel-fogva oda-vissza repültek. Odafele a széllal szemben szinte a virágokat érintve és gyakran le-lenyúlva kaptak fel valamit. A sáv végén fel-emelkedve hátszéllal visszazálltak a kezdő szakaszra és a széllal ismét szembefordulva újrakezdték a zsákmányszerzést. Mivel a vízbe ritkán nyúltak, úgy láttam, hogy többnyire a virágokról, úszó levelekről kapdostak fel ételmet. A hihetetlenül sűrű virágszőnyegen hemzsegték a repülő rovarok, a leveleken pedig lárvák hámozgattak, de nem zárható ki, hogy a vízben is sok zsákmányálat volt a felszín közelében. Apróhal, ebihal, nagyméretű csibor- vagy szitakötőlárva viszont egyszer sem volt látható a szerkők csőrében.

Június 11-én a fészektelep egyik madara egy arra úszó fiatal, de már szinte teljesen kifejődött nyári ludat támadott meg. Olyan agresszív lecsapásokkal és ütésekkel verte a fejét, hogy a lúdfióka többször is a víz alá bukva igyekezett elmene-

tudó fiókák nyüzsögtek, néhány fészekben pedig pár napos, barnapelyhes zsenge korúak tartózkodtak. Az idősebbek folyton úszkáltak, etető madárszüleikre várva fel-felkapaszkodtak tündérrózsalevelekre, melyek nem bírták el a súlyukat és félrebillentek, lesüllyedtek. Hamar előkerültek a felnőtt madarak és elköborolt, póruljárt fiókájukhoz szaporán elkezdtek fészekanyagot hordani (nem ritkán idegen szerkő-fészkek fiókái alól lopkodtak ki egy-egy növény szálat, levélnevet, nád-darabkát). A sebtében odahurcolt és ledobált szárból, leveles növény-darabokból maga a fióka kezdett egy

© Kovács Gábor

kis fészekszerű kupacot össze-rendeztetni, mégpedig olyan sikeresen, hogy elsüllyedés nélkül megülhetett rajta. Ez tényleg meghökkenítő és ismeretlen viselkedés volt, mert korábbi tapasztalataim szerint a madárszülők építenek egy kis pihenőfészket az elköborolt fióka részére. Itt

külni. Június 19-én a telep mellett a víz alól felbukkanó búbos- és feketeenyakú vöcskők, kis kárókatónák megtámadását és elüldözését már 10-12 fős csapatokba hirtelen összeálló szerkők végezték.

Július 18-án a kolóniában már zömmel tollas, de repülni még nem

viszont kétórás megfigyelésem alatt legalább tíz ilyen esetet néztem végig.

Ezek a jelenségek tovább gyarapítják a fattyúszerkők költési időben megfigyelhető viselkedési formáiról korábban szerzett ismereteinket.

Kovács Gábor

Érdekes madármegkerülések

Monitoring

© Spakovszky Péter

AZ ELMÚLT IDŐSZAKBAN a Madárgyűrűzési Központba beérkezett, kiegészített (gyűrűzési adattal együtt lezárt) megkerülésekből válogattunk. A külföldön gyűrűzött madarak adatainak kiegészítése rövidebb-hosszabb időt vesz igénybe, így jelen válogatásban is található néhány korábbi megkerülési adat, amelyeket az elmúlt hónapokban zártunk le. A gyűrűzők, megfigyelők, megtalálók vagy adatközlők neveit technikai okok miatt nem minden esetben és teljes terjedelemmel tudjuk feltüntetni. A közölt összesítések tájékoztató jellegűek, a január közepéig beérkezett adatok alapján készültek.

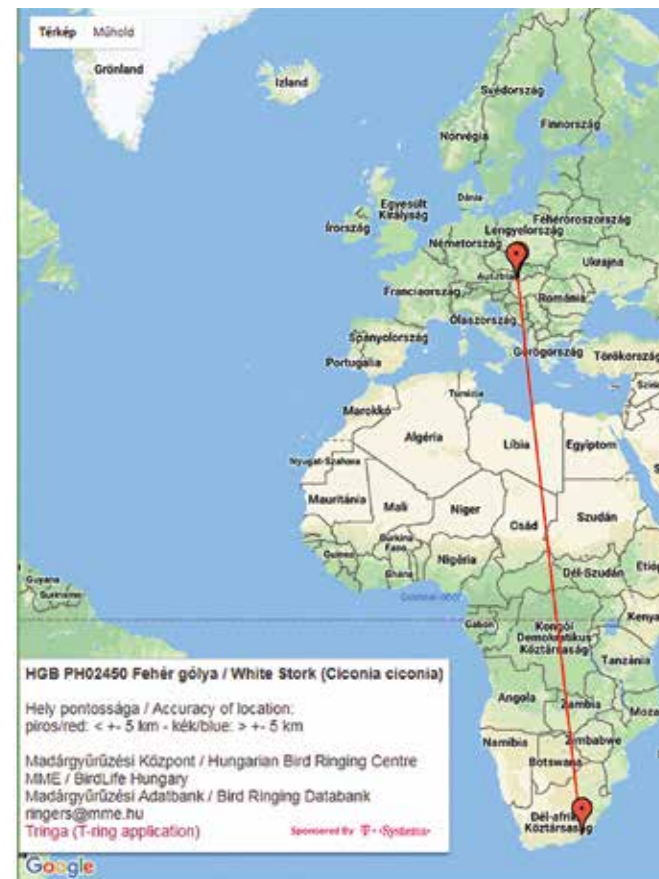
Az MME honlap Tudástár, *Magyarország madarai* oldalán (www.mme.hu/magyarorszagmadarai) az egyes madárfajok naprakész gyűrűzési eredményei böngészhetőek: gyűrűzési összesítések, a jelölési és a külföldi vonatkozású megkerülési helyek térképei, valamint a leggyakoribb kézrekerülési okok százalékos eloszlásdiagramjai.

Fehér gólya

Egy 2012-ben, Darnózeliben fiókaként jelölt fehér gólya (gyűrűző: Széll Péter) került kézre 2018. január elején Dél-Afrikában. A madarat sérülten találták és nem sokkal később elhullott. Ez jelenleg a legnagyobb – gyűrűzés és megkerülés helye között mért – távolság (9003 km) a hazai madárgyűrűzési adatbankban.

Nagy kócsag

Év elején, az Atlanti-óceán partvidékén, Aveiro közelében figyeltek meg (Simao Ribeiro) egy tavaly, a Kis-Balatonon fiókaként jelölt nagy kócsagot (gyűrűző: Szinai Péter). Ez a második hazai jelölésű példány, aminek a piros gyűrűjét leolvasták Portugáliában, egyben a legnyugatibbról visszajelzett nagy kócsag a hazai adatbankban. A nagy kócsag színes gyűrűzési projekt kezdeti éve 2008 volt. Azelőtt Olaszországtól nyugatra nem voltak megkerülési adataink. 2010 óta 35 itthon jelölt színes gyűrűs nagy kócsagot figyeltek meg az Ibériai-félszigeten.

© Simao Ribeiro

Nyári lúd

Két, 2017-ben Fertőújlakon jelölt (gyűrűzők: Hadarics Tibor, Pellingert Attila) és műholdas nyomkövetőkkel is ellátott nyári lúd párt (Dórit és Sanyit) fényképeztek le Tunéziában tavaly, december közepén (*Nabiha Ben M'barek*). A madarakkal további négy sárga nyakgyűrűs nyári lúd is együtt repült, de ezek kódjait nem sikerült azonosítani. A jeladós madarak december 3-án, kora délután indultak a Dráva egyik víztárolójáról (Jezero Dubrava, Horvátország), és egyhuzamban repülve december 4-én reggel érkeztek meg Tunéziába az Ichkeul-tóra. A gúnárt december 30-án lelőtték és a jeladó adatai alapján az orvvadászt is elfogták.

Dankasirály

Közel 20 éves, magyar gyűrűs dankasirályt figyeltek meg Olaszországban tavaly év végén. Az 1999-ben, Rétszilason fiókaként jelölt madarat (gyűrűző: Szinai Péter) 2017. december 21-én fényképezték le Szicíliában, Palermotól nem messze (*Spinella Giovanni*). A madár fémgyűrűjéről több fénykép készült, így a mozaikból könnyen összerakható volt a teljes gyűrűszám. Ezt a dankasirályt acélgyűrűvel jelölték, ezért maradhatott meg olvasható formában ilyen hosszú ideig a gyűrű. A korábbi évtizedekben itthon csak alumínium gyűrűt használtak, ami – különösen a tengervízben is tartózkodó madarak esetén – igen

© Szabó Máté

Ezüstsirály
Fent: Nagy kócsag
Lent: Dankasirály
A túlóldalon:
Fehér gólya

hamar elkopott, olvashatatlanná vált, és végül le is esett a madarak csüdjéről. Magyarországon 1999-ben használtak először acélgyűrűket a legidősebb hazai jelölésű dankasirály a magyar madárgyűrűzési adatbankban.

Ezüstsirály

Tavaly decemberben egy belorusz gyűrűs ezüstsirályt figyeltek meg a tatai Öreg-tavon (*Szabó Máté*). A madarat Minszktől nem messze jelölték fiókaként (gyűrűző: *Nikolai Yakovets*). A sirály csak fémgyűrűt

© Spinella Giovanni

© Pecsnák Vladimír

viselt, de sikerült úgy körbefényképezni, hogy a mozaikokból összeállt a teljes gyűrűszám. Ez az első Fehéroroszországban gyűrűzött ezüstsirály, amit Magyarországon figyeltek meg.

Vörös kánya

2017. szeptember végén egy Kelet-Szlovákiában gyűrűzött és GPS nyomkövetővel ellátott vörös kánya került kézre Tolna megyében. A madarat 2017. júniusban gyűrűzték fiókaként, fészektestvérével együtt Kelet-Szlovákiában

© Pecsnák Vladimír

Fent: Vörös kánya
Balra: Szürkegém

(Vladimír Pecsnák, Štefan Mikiara). Ez az első külföldi gyűrűs vörös kánya megkerülési adat Magyarországon. A sérült madarat a jeladó adatai alapján szeptember 21-én Dunaszentgyörgy határában találták meg röpképtelen állapotban (Gubacsi Mihály). Innen a madár a Fővárosi Állat- és Növénykert Természetvédelmi Mentőhelyére került, ahol a szükséges vizsgálatok után megkezdték a kezelést. Az állatkerti kezelést és felerősítést követően október elején visszakerült rá a jeladó és a Fertő-Hanság Nemzeti Park területén engedték szabadon.

© Papp Ferenc

Szürke gém

Egy hazai gyűrűs szürke gémet figyeltek meg (Zenon Niziolek) Dél-Lengyelországban, a Kárpátaljai vajdaságban tavaly nyáron, de csak év végén kerültek fel a megfigyelési adatok a lengyelországi online madárgyűrűzési rendszerbe (POLRING), ami megküldte azokat a hazai Madárgyűrűzési Központnak. A madarat 2016-ban gyűrűzték fiókaként Bányaterenye határában (Tarján-pataki mocsár, gyűrűző: Papp Ferenc). Ez az első olyan színes gyűrűs szürke gém a hazai madárgyűrűzési adatbank-

© Muamer Jusufovic

egy házimacska szájából szabadította ki a megtaláló, de a cinege szerencsésen megúszta az esetet, és később elengedték. A madarat Naszály mellett, a Ferencmajori halastavaknál jelölték 2017. szeptember végén (gyűrűző: Bátky Gellért). Ez az első hazai gyűrűs széncinege megkerülési adat Bosznia-Hercegovinából.

Kormos légykapó

Egy orosz gyűrűs, sérült kormos légykapót találtak tavaly október elején, Nyíregyházán (Petrilláné Bartha Enikő). A törött szárnyú

© Motta Alessandro

ban, amit külföldön figyeltek meg. 2008-tól napjainkig összesen 413 példányt jelöltek meg Magyarországon, kék színű, teleszkóppal is leolvasható gyűrűvel. Közülük korábban 11 példányt már figyeltek belföldön.

Barkóscinege

Egy magyar gyűrűs barkóscinegét fényképeztek le 2017 november elején Olaszországban, Nápoly közelében (Motta Alessandro). Több fénykép mozaikjából összeállt a teljes gyűrűszám, így sikerült azonosítani a madarat, amelyet 2017 már-

Barkós cinege

ciusában gyűrűzték a Sumonyi Actio Hungarica Madárvonuláskutató Állomáson (gyűrűző: Gregorits János). Ez az első eset, hogy barkóscinege fémgyűrűszámát megfogás nélkül azonosították külföldön. Korábban két hazai gyűrűs példányt fogtak vissza Olaszországban, és három olasz gyűrűs barkóscinege került meg Magyarországon.

Széncinege

Bosznia-Hercegovinában, Konjic városban találtak egy magyar gyűrűs széncinegét november elején (Muamer Jusufovic). A madarat

madár állatorvoshoz került, de a kezelések ellenére két nap múlva elhullott. A légykapót Délnyugat-Szibériában (Tomszk) gyűrűzték fiókaként, 2016-ban. Ez a második orosz gyűrűs példány a hazai adatbankban. A madárfaj külföldi vonatkozású adatai közül ez a legtávolabbi gyűrűzés (4240 km). Magyarországon eddig az orosz gyűrűs kormos légykapókon kívül egy és két olasz gyűrűs példány került meg. Az itthon jelölt madarak közül egyet-egyet jelentettek vissza Franciaországból, Olaszországból és Portugáliából.

Luxemburgi Természet- és Környezetvédelmi Egyesület

Név: Natur & ěmwelt

Alapítás éve: 1920

Taglétszám: 12 000 fő

Kiadványok: *Regulus* – tagsági magazin évente 4-szer

Regulus Spezial – a nagyközön-ség számára évente 2-szer.

Wissenschaftliche Berichte –

tudományos szakmai lap madarászoknak és gyűrű-zőknek

Postacím: Natur & ěmwelt, 5, route de Luxembourg L-1899 Kockelscheuer

E-mail: secretariat@naturemwelt.lu

Honlap: www.naturemwelt.lu

BirdLife

SZERVEZETÜNK, A LUXEMBURGI NATUR & ěMWELT, mely 1920-ban egy tisztán madár-
védelmi egyesületként jött létre,
mára a BirdLife tagjaként szerteágazó tevé-
kenységet végez. Fő céljaik közé tartozik
a biodiverzitás megőrzésének, az élőhe-
lyek fenntartásának, a természeti források
fenntartható használatának elősegítése.
A natur&ẽmwelt munkájának alapját
a 30 helyi szervezet tevékenysége adja. Ezek
a csoportok a gyakorlati védelem, például
a természetvédelmi területek faültetéses

rehabilitációja, a nedves és száraz rétek
megtisztítása, mesterséges fészekodúk
kihelyezése, kirándulások szervezése és
vezetése, öreg gyümölcsösök karbantartása
stb. témakörében munkálkodnak.

A több mint 12.000 tag évente négyszer
megkapja a *regulus* című magazinunkat.
Ezt a kiadványt Európa — a miniállamokat
nem számítva — legkisebb országában
Európa legkisebb madaráról, a sárgafejű
királykáról (*Regulus regulus*) neveztük el.

Egyesületünk alapítványra eddig 1 255
hektár természetvédelmi területeket szerzett
meg és kezel. Az itt végzett munkának
olyan projektek lettek az eredményei, mint
néhány tó kagyló populációjának helyreál-
lítása, egy gyűrűzőállomás, vagy egy medi-
terrán kert létrehozása.

Az ifjúsági klub gyerekeknek szervez
rendszeres programokat.

A fentiek mellett egyesületünk a sérült

vadonélő állatok mentésére egy központot
üzemeltet. Ezt helyi és nemzetközi part-
nerekből álló hálózatba szerveztük.

Mindent egybevéve a natur&ẽmwelt/
BirdLife Luxemburg fő célja, hogy a min-
den korosztály figyelmét mindenfajta
természetet érintő kérdésre felhívja.

Az EU természetvédelemmel kapcsolatos
direktíváit figyelembe véve 1997-ben létre-
hoztuk az Ornitológiai Központot (*Centrale
Ornithologique Luxembourg, COL*).

Egy jó adatbázis alapján, a madarászok
és gyűrűzők együttműködésével, a COL
18 területet tudott fontos madárelőhelynek
(IBA) javasolni. Ezeket később az Európai
Bizottság Natura 2000-es területeknek
fogadta el. A BirdLife Luxemburnak nagy
siker volt, hogy a madarak számára legfon-
tosabb területek védettségét el tudta fogad-
tatni. Mostanság egyesületünk kiemelten
foglalkozik a madárvédelem minden ágával,
és ebben is szorosan együttműködik az ille-
telkes minisztériummal. A COL a nemzeti
madármonitoring felelőse és karbantartja
a luxemburgi veszélyeztetett madarak vörös
listáját. A www.ornitho.lu honlapra lehet
feltölteni a luxemburgi madármegfigyeléseket.

Az európaiak szabad mozgását lehetővé
tévő egyezmény névadó városa, Schengen
közelében fekszik Haff Réimech, ami
egy európai jelentőségű védett terület. Ez
korábban kavicsbánya volt, területe 330 ha.
Az itt található 35 tóval ez Luxemburg
egyik legnagyobb vizes területe. 100 ha-ja
országos jelentőségű természetvédelmi
terület. Ez a luxemburgi madarászok mesz-
sze legkedveltebb helye, és mivel a törpe-

gém, a búbos vöcsök vagy a küszvágó csér
csak itt költ, még a környező országok-
ból érkező madarászok számára is vonzó.
Luxemburg 320 madárfajából 250-et figyel-
tek már meg ezen a kis természetvédelmi
területen. Haff Réimech tavasszal és ősszel
fontos vonulómadár-pihenőhely, de a
luxemburgi szitakötők gyülekezőhelye is.

A területet egész évben látogatható, és az
érdeklődők speciális berendezésekkel ellá-
tott lesekből figyelhetik a vadon élő állatokat.

Haff Réimech közepén helyezkedik el
a 2016-ban megnyílt Biodiversum látogató-
központ. Az impozáns kinézetű központ
építéséhez körülbelül 500 m³ minősített
fát használtak fel. A Fenntartható Fejlődés
Minisztériummal, az épület tulajdonosá-
val és fenntartójával a BirdLife Luxemburg
szerződést kötött, hogy ők végzik a madár-

monitoringgal kapcsolatos munkákat, és
vezetik az iskolák oktatási-nevelési szakmai
programjait.

A Biodiversum egész évben hétfő kivé-
telével minden nap 10 és 17 óra között láto-
gatható, és előzetes bejelentkezés alapján
változatos tevékenységeket ajánl az iskolák-
nak, valamint vezetett túrákat a felnőttek
és csoportok részére. A Biodiversumról
bővebb információ a www.biodiversum.lu
honlapon található.

Birgit Gödert-Jacoby

- 1 Búbos vöcsök – Archivum
- 2 Nádírigó – © Raymond Gloden
- 3 Kis lile – © Raymond Gloden

2018 Tavasz

Csipogó

Neked is van sólyomszemed?
Számold meg a galambokat! Lapozz,
és merülj el a fantasztikus nappali
ragadozók világában!

Keresd nyomozós
játékunkat!
A nyeremény...
meglepetés!

2018 a
vándorsólyom
éve

Lesd meg a nappali ragadozók félelmetes fegyvereit!

barna rétihéja

380 km/h

A világ leggyorsabb állata a vándorsólyom, zuhanórepülés közben a 380 km/h sebességet is elérheti.

Testfelépítésük a hatékony zsákmányszerzést szolgálja.

kampós, borotvaéles tépőcsőr a zsákmány feldarabolásához

Leggyakoribb zsákmányukat a madarak neve mellett találod!

héja

nagy és erős evezőtollak a kiváló manőverezéshez

vörös vércse

éles látás, hatalmas szemek a zsákmány pontos felméréséhez

egerészölyv

vándorsólyom

Az év madaráról egy csomó infót találsz itt: mme.hu

hegyes, hosszú karmok, erősen markoló láb a zsákmány megragadásához és fogva tartásához

rétisas

Készülj a melegebb napokra menő madaras pólókkal! Keresd az MME boltban a vándorsólymot!

Nyomozd ki, melyik madarat fogja el a vándorsólyom!

Írd meg a nevét, de nézd meg alaposan!

Ha szükséges, használj nagyítót!

Válaszodat ide küldd: mme@mme.hu

Határidő: 2018. március 31.

Előző számunk nyertese: Fülöp István (Rózsaszentmárton)
Megfejtés: jégmadár, széncinege, tengelic, zöld küllő, fácán, szajkó, karvaly.

Fotók: Bálint Pál, Gódor Miklós, Göcző Gabriella, Michael Hanvey, Heincz Miklós, Lóki Csaba, Mészáros József, Orbán Zoltán, Papp László, Szabó Endre, Stuart Thompson, Völgyi Sándor

Szerkesztők: Juhász Lilla, Csitneki Balázs

Érdekes fészkelések

Madártani
Tájékoztató

Énekes rigó (*Turdus philomelos*) fészkelése épületen

2016-ban egy fészkelő énekes rigót találtam Csömödérben, a fűrészüzem iroda-épületének egyik betonpárkányán. A fészket a madár a tető kiszögellése alatti betonpárkány belső, épület felőli sarkára helyezte, előtte években ezen a helyen házi rozsfarkúak (*Phoenicurus ochruros*) költöttek, a tető cserepei alatt házi verebek (*Passer domesticus*) fészkeltek. Külön érdekesség, hogy az épületnek ez a része a bejárat, és egy útra néz, tehát semmi nem takarja a fészket. Örökzöldek és nyírfák az épület másik 3 oldala mellett vannak. A közelben mindig fészkelnek énekes rigók, több esetben láttam már a földön eleséget kéregető fiókákat is, illetve az épület mögötti nyírfán léprigó (*Turdus viscivorus*) alig repülő fiókáját is láttam már. Ennek ellenére nem gondoltam volna, hogy az énekes rigó fészkelhet az épületen, főleg ilyen szemeknek kitett részen.

A kotló madarat több esetben láttam, illetve a legalább 3 tojásos fészkeket is megfigyeltem, június elején. Fiókannevelés viszont nem történt, mert egyik napról a másikra a fészkek kiürültek. Nem pontosan tudom mi foszthatta ki, de a helyzete miatt nem szörmés ragadozóra gondolnék, talán inkább szajkó (*Garrulus glandarius*) lehetett a tettes. A tojót viszont később is láttam, felismerhető volt az átlagostól eltérő fehéres arca miatt. Később nem próbálkoztak újra az épületre fészkelni a rigók, és a betonpárkány 2017-ben is üresen maradt.

Érdekes, hogy bár eddig nem hallottam énekes rigók épületen fészkeléséről, de az egyik ismerősöm küldött egy képet, ahol a garázsukban levő fészkek mellett énekes rigó áll. Feltételezhetően a saját fészke volt. Hasonlóan urbanus fészkelőhelyet a közeli rokon léprigónál is megfigyeltem 2017-ben, egy betonoszlopban, amiről már hírt adtam a Madártávlat 2017-es őszi számában.

Adatok a barázdabillegető fészkeléséhez

2016. április elején a szaporcai Ős-Dráva Látogatóközpont fűszerkertjének kerítésén két frissen kirepült barázdabillegető fióka ült. Ez idő tájt a Látogatóközpont Majorjában épphogy lekotlottak a barázdabillegetők. A fészkek, amelyből a fiókák kirepültek, a faház kinyúló tetőzetének gerendáján épült, április végén viszont leesett, a tojások – melyekben fejlett embriók voltak – összetörték. Az elkövetkező időszakban a barázdabillegető párt rendszeresen a fűszerkertben láttam. Feltételeztem, hogy táplálkozni járnak oda, mivel a fészket nem találtam sehol. Május közepére a menták annyira megnöttek, hogy nem lehetett a kihajló növényektől, az ágyások közötti úton közlekedni. Munkatársnőim ezért levágták a szélső mentatöveket, ekkor derült ki, hogy miért tartózkodtak a billegetők a fűszerkertben. A mentatövek között, a földön egy fészkek volt. A tojásokat már korábban összetörte valami. A tojások mintázatából egyértelmű volt, hogy barázdabillegető fészket találtunk.

Ugyanennek a párnak az újabb pótköltése, a játszótéren lévő vár egyik oldalsó gerendáján kezdődött meg. Sajnos a fiókák fészkeket valaki vagy valami levette, a fiókák elpusztultak. Új fészket már nem találtam, a madarak viselkedése sem utalt arra, hogy ismét pótköltésbe kezdtek volna. A megfigyelt pár tehát az első költéséből két fiókát repített, majd ezután három költési kísérlete is sikertelen volt.

Wagner László

Gilisztákra vadászó gémekek és egerészölyvek

A 2012-2013-as télen, egy száraz évet követően rendkívül csapadékos időszak köszöntött be. Január közepétől Zala

Gál Szabolcs

megyében – és a Nyugat-Dunántúlon egyaránt – ez a csapadék túlnyomórészt hó formájában érkezett. Több alkalommal esett 10 centimétert meghaladó mennyiség, a maximális hóvastagság elérte a 40-50 centimétert. Többszöri olvadás után még február 25-én is hó uralta a tájat.

Ez a rendkívüli mennyiségű csapadék hatalmas belvizeket hagyott hátra. A Csömödér melletti Cserta és Válicsa völgy kiszáradó, kaszáló hasznosítású láprétjein is hektárokon állt a víz. Ezt a területet rendszeresen látogatta 1-4 szürke

gém (*Ardea cinerea*) és 1 nagy kócsag (*Egretta alba*). A madarakat február közepétől rendszeresen lehetett látni a hol kiolvadó, hol visszafagyó pocsoljakon. Maradékalanul nem voltam meggyőződve arról, hogy csak pihennek, isznak avagy táplálkoznak is a területen. Az nyilvánvaló volt, hogy ezeken az efemer élőhelyeken halakat nem találnak, és a fagyos időjárás miatt kétélűekre vagy vízivarokra sem vadászhattak. Február 25-én aztán délies áramlatokra megindult a melegedés és az olvadás, illetőleg szép, napos idő lett. Ezen felbuzdulva mentem ki a területre gémekeket fotózni, és eközben bizonyosodtam meg arról, hogy a madarak, a kevés táplálékkal kecsegtető hóleben táplálkoznak. A gémekek az alacsony (pár centiméteres) vízben földigilisztákra vadásztak. A gyűrűsférgek nyilván menekültek beázott földalatti járataikból, és terített asztalt kínáltak a gázlómadaraknak. Ugyanezen a napon 2 egerészölyv (*Buteo buteo*) is csatlakozott az asztalközösséghez. Ezeknél a ragadozóknál is ugyanúgy megfigyeltem a giliszta prédálást, mint a gémekeknél, ami talán még meglepőbb ennél a csoportnál.

Gál Szabolcs

Érdekes madármegfigyelések

(2017. október–december)

Faunisztika

© Riezing Norbert

AKÖVETKEZŐKÉNT RÖVID ÁTTEKINTÉST szeretnénk nyújtani 2017 októberének, novemberének és decemberének legérdekesebb faunisztikai megfigyeléseiből. Az itt következő – Magyarországon jórészt nagyon ritkán előforduló – madárfajok adatainak nagy része a Nomenclator Bizottság által hitelesítendő, ez viszont a legtöbb esetben még nem történt meg, ezért sem az előfordulások pontos időpontját, sem a megfigyelők nevét nem közöljük.

Október

A hónap első napjaiban a naszályi Ferencmajori-halastónál és Kisújszálláson is láttak egy-egy vándorfűzikét (*Phylloscopus inornatus*); a nagyhegyesi Nagy-Álom-zugban ismét szem elé került az előző hónapban ott már látott fiatal lilebíbic (*Vanellus gregarius*), a Hortobágyi-halastónál pedig egy első téli tollazatú halászsirályt (*Larus ichthyaetus*) fényképeztek. Október első hetében egy berki poszátát (*Cettia cetti*) fogtak és gyűrűztek a Sumonyi-halastónál; a kardoskúti Fehér-tónál egy fiatal lilebíbicet (*Vanellus*

Rozsdás nádiposzáta
2017. X. 13.
Naszály
Lent:
Halászsirály
2017. X. 1.
Hortobágy

gregarius), a karcagi Kecseri-víztárolónál pedig két öreg kanadai ludat (*Branta canadensis*) észleltek. A hónap második hetében a naszályi Ferencmajori-halastónál egy újabb (ezen az őszen már a negyedik) vándorfűzikét (*Phylloscopus inornatus*),

© Hanyicska Zsolt

illetve egy rozsdás nádiposzáta (*Acrocephalus agricola*) fogtak; a makó-rákosi Montág-pusztán pedig egy cankópartfutót (*Tryngites subruficollis*) figyeltek meg. A hónap közepén Szögliget mellett (Szádvár), Budakeszin és Velem közelében egy-egy törpe-

kuvikot (*Glaucidium passerinum*), a szegedi Fehér-tavon egy berki poszátát (*Cettia cetti*) láttak; az őrési Kondorfán pedig egy fiatal kerti sármányt (*Emberiza hortulana*) fogtak és gyűrűztek. Október harmadik hetében a kardoskúti Fehér-tónál egy cankópartfutót (*Tryngites subruficollis*), Kunpeszér közelében pedig egy sarkantyús pityert (*Anthus richardi*) figyeltek meg (ennek a kelet-ázsiai pityerfajnak ez a negyedik előfordulása hazánkban). A hónap negyedik hetében a kardoskúti Fehér-tónál ismét szem elé került a fiatal lilebíbic (*Vanellus gregarius*), a makó-rákosi Montág-pusztán pedig a cankópartfutó (*Tryngites subruficollis*), Fonyódnál a Balatonon egy ékfarkú halfarkast (*Stercorarius parasiticus*), Novaj közelében egy szibériai csilpcsalpfűzikét (*Phylloscopus collybita tristis*) észleltek; Fertőújlak közelében, a Hansági-főcsatornánál pedig egy olyan kék cinegét (*Parus caeruleus*) fogtak és gyűrűztek, amelyeknek a tollazatában sem sárga, sem zöld színű tollak nem voltak (azaz a sárga pigment hiányzott belőle). A hónap utolsó hétvégéjén és utolsó napjaiban az ország

több helyén láttak egy-egy fiatal csüllöt (*Rissa tridactyla*), így Fertőrákoson (a Fertő Rákosi-öblében), a fertőújlaki Borsodi-dűlőben, illetve a Balatonon Szántódnál és Balatonszemesnél is.

November

A hónap legelején a balmazújvárosi Virágoskúti-halastavon egy első téli tollazatú halászsirályt (*Larus ichthyaetus*), a hortobágyi Nyíró-lapason egy indiai ludat (*Anser indicus*) figyeltek meg; a naszályi Ferencmajori-halastónál pedig egy barna zsezsét (*Carduelis flammea cabaret*) fogtak és gyűrűztek. November első hetében Szögliget közelében ismét szem elé került egy törpekuvík (*Glaucidium passerinum*), Balatonberénynél egy fiatal csüllöt (*Rissa tridactyla*), Apajon (Alsó-Szúnyog) egy laposcsőrű víztaposót (*Phalaropus fulicarius*), Jósvalfő közelében két gatyáskuvikot (*Aegolius funereus*), a hortobágyi Kis-Jusztuson pedig egy rózsás flamingót (*Phoenicopterus roseus*) észleltek. A hónap második hetében a Duna bányai szakaszán egy fiatal csüllöt (*Rissa tridactyla*), a cseszneki váron egy havasipintyet (*Montifringilla nivalis*) láttak, Csobánkán pedig egy barna zsezsét (*Carduelis flammea cabaret*) fogtak és gyűrűztek. November közepén a Felgyő határában lévő szeméttelen egy szibériai heringsirály (*Larus fuscus heuglini*) került

© Hadarics Tibor

© Tóth Csaba

Barna zsezsé
2017. XI. 1.
Naszály
Fent:
Álarcos réce
és fűtyülő
réce hibrid
2017. XII. 2.
Csaj-tó
Balra fent:
Csüllöt
2017. X. 28.
Fertőújlak

© Pribéll Levente

Keleti gerle
2017. XI. 21.
Tószeg

© Bajor Zoltán

szem elé, Csobánkán pedig újabb barna zsezsét (*Carduelis flammea cabaret*) gyűrűztek. A hónap harmadik hetében Balatonberénynél egy fiatal csüllöt (*Rissa tridactyla*), a Kis-Balatonon (Ingó) pedig egy szibériai csilpcsalpfűzikét (*Phylloscopus collybita tristis*) figyeltek meg. November harmadik hétvégéjén láttak először Tószegen azt a keleti gerlét (*Streptopelia orientalis meena*), amelyet aztán a hónap hátralévő részében, sőt még december első hetében is sokan sokszor megfigyeltek itt (ennek az ázsiai gerlefajnak ez a második előfordulása Magyarországon). A hónap negyedik hetében Dinnyésen egy barna zsezsét (*Carduelis flammea cabaret*), Keszthelynél a Balatonon pedig egy öreg csüllöt (*Rissa tridactyla*) láttak.

December

A hónap első napjaiban a szögleti Szádvárnál két törpekuvík (*Glaucidium passerinum*), a tömörkényi Csaj-tavon pedig egy hím álarcos réce × fütyülő réce hibrid (*Anas americana* × *Anas penelope*) került szem elé. December első hetében Dinnyésen gyűrűztek, Esztergomban megfigyeltek egy-egy barna zsezsét (*Carduelis flammae cabaret*), a pusztaszeri Büdös-széknél pedig egy öreg kis hattyút (*Cygnus columbianus bewickii*) fényképeztek. Ekkor bukkant fel a Velencei-tavon (Dinnyésen) az az öreg jeges bűvár (*Gavia immer*), amelyik aztán majdnem három hétig ott tartózkodott, Balatonberénynél

Szibériai csilpcsalpfüzike
2017. XII. 31.
Litér
Balra:
Kis hattyú
2017. XII. 6.
Pusztaszer
Lent:
Törpekuvík
2017. XII. 20.
Szögliget

© Novák László

© Mészáros Csaba

a Balatonon pedig egy fiatal pehelyrécét (*Somateria mollissima*) láttak majdnem két hétig. December második hetében egy fiatal jeges bűvár (*Gavia immer*) tűnt fel a Tisza-tó Abádszalóki-öblében (majdnem egy hétig maradt ott), a Jósfaó melletti Kajta-bércen pedig egy törpekuvíkot (*Glaucidium passerinum*) láttak. A hónap közepe táján többfelé találtak a megfigyelők barna zsezsékekkel (*Carduelis flammae cabaret*): a sárszentmihályi Szerencsekerék-erdőben csak láttak egyet, Vácon és Mályinkán egyet-egyet, a sorok-

© Bajor Zoltán

sári Gubacspusztán hatot, Sárszentmihályon pedig kettőt fogtak és jelölték. Ugyancsak a hónap közepén néhány napig egy öreg és egy immatur rózsás flamingó (*Phoenicopterus roseus*) tartózkodott a tömörkényi Csaj-tavon. December harmadik hetében ismét láttak törpekuvíkot (*Glaucidium passerinum*) Szögliget közelében, Baks külterületén pedig egy nagy lilik × vörösnakú lúd hibrid (*Anser albifrons* × *Branta ruficollis*) került a megfigyelők szeme elé. A hónap utolsó hetében a Poroszlónál a Tisza-tavon egy öreg indiai ludat (*Anser indicus*), a pusztaszeri Vesszős-széken pedig két öreg kanadai ludat (*Branta canadensis*) láttak. December, és egyben az év utolsó napján két szibériai csilpcsalpfüzikét (*Phylloscopus collybita tristis*) sikerült lencsevégre kapni Litéren.

Köszönet illeti a madarak – név szerint ugyan nem említett – megfigyelőit, hogy adataikat közkinccsé tették. Kérjük, hogy – amennyiben eddig még nem tették meg – a megfigyelések részletes dokumentációját mielőbb juttassák el a Nomenclator Bizottság titkárához (Kóky Bence, e-mail: nomenclator@birding.hu). Az itt felsorolt adatok nagyrészt az érdekes megfigyeléseket közlétevé www.birding.hu, illetve a www.rarebirds.hu internetes oldalakról származnak.

Összeállította: **Hadarics Tibor**

Schmidt Egon: A talicskától a Kossuth-díjig című könyvének ajánlója

SCHMIDT EGON újabb kötettel ajándékozta meg olvasóit. Még közeli barátai sem tudják, hogy pontosan hányadikkal, de ez nem is lényeges. Ezt a kötetet ugyanis merőben más, mint az összes eddigi. Jól emlékszem az elsőre: „Madarokról mindenkinek” volt a címe. Kedves bájjal megírt remek kis könyv volt. Aztán jöttek sorban az újabbak és újabbak. Mindnek a természet volt a központi témája és persze azon belül kiemelt helyen a madarak. De most valami egészen mással rukkolt elő a Kossuth-díjas szerző. Önéletrajzi regényt adott közre. Ilyet sok más író társa is publikált már, de hasonló talán még senki. A becsehelyi családi birtoktól való búcsúzással kezdődik a kötet, és ami utána következik az nem más, mint egy olyan világnak a bemutatása, amelyik a mai fiatalok számára nem csak, hogy ismeretlen, vagy hihetetlen, de felfoghatatlan is. „Német származásom, egyházi gimnáziumban folytatott tanulmányaim és apám birtokai miatt nem sok reménnyel vágtam neki az egyetemi felvételinek”. Igaz, hogy az sikeres volt, mégis örökre eltanácsolták a felsőfokú tanulmányoktól. A történelem tele van – az éppen hatalmon lévők által elkövetett – gazságokkal. Akár azt is mondhatnánk, hogy jórészt erről szól az emberiség története, mégis felfoghatatlan, hogy valakinek nem a képességei, hanem a származása, a vallása vagy a szülei vagyoni helyzete határozza meg, hogy felsőfokú tanulmányokat folytathasson. Schmidt Egon életében ezután egy átmeneti budapesti időszak következett segédmunkával, majd jött a kitelepítés. Sztálin halála után a kitelepítésnek vége szakadt, következett Pécel, ahonnan már fel lehetett utazni Budapestre dolgozni, de ott lakni akkor még tilos volt. Ekkoriban még egy Keleti pályaudvari segédmunkás állásnak is lehetett örülni. Ehhez képest a következő munkahelyen az Állatkert Akváriumában eltöltött évek már egy fényes jövő első éveit jelentették, akkor is, ha ezt talán maga a Szerző sem tudta. Mindig csak a Madártani Intézetéről álmodozott, miközben azt megelőzően a magyar zoológia szinte minden jeles képviselőjével kapcsolatba került. Egyesületünk alapító elnökével, Jánossy Dénessel fiatal kora óta ápolt barátságot, de egész életemléletét, a gyerekekhez, a madarak iránt érdeklődőkhöz, a laikusokhoz és szakemberekhez való viszonyulásának minden megnyilatkozásában ott volt egyik tanítómesterétől, a nemzetközi hírű ornitológus Keve Andrásztól kapott támogatás, amelyet nem győzött folyamatosan továbbadni. Ezt mind a mai napig bárki megkaphatja tőle. Akik még ismerték Keve Andrászt, azok tudják, ő volt a Madártani Intézetben a legnagyobb név és ő volt az, aki minden gyereknek vagy bárki másnak, aki odafordult, válaszolt, türelemmel mesélt, oktatott. És ő volt az akkoriak közül az, aki mellé állt egyesületünknek is. Nem mindenki tette ezt. Schmidt Egon viszont igazi Keve tanítványként, már jóval az MME megalakulása előtt a fiatalok, a madarak iránt érdeklődők támasza volt. Ő volt az, akit bármikor fel lehetett keresni, mindig mindenkihez volt és mai is van egy

© Kállay György

kedves szava, és szakmai segítsége pedig kifogyhatatlan. Bár egyesületünk a Madártani Intézet külső munkatársaiból alakult, de azok többsége inkább Schmidt Egonhoz kötődött, mintsem az Intézethez.

Ma szinte hihetetlen, hogy a politikai aljasság odáig terjedt, hogy egy tehetséges fiatal ember továbbtanulását megakadályozta. Ebben sajnos Schmidt Egon akkoriban nem volt egyedül. A kalandos élettörténet azonban egy szép napon az állatkerti tengeri rózsák etetése közben fordulatot vett.

„Váratlanul Sterbetz Pista jelent meg a kezelőfolyosón (Sterbetz István és Schmidt Egon korábban évekig együtt dolgoztak az Akváriumban). Mosolyogva közeledett, s bár fogalmam sem volt, miért látogatott az Akváriumba, tudat alatt sejthettem valamit, és megdöbbent a szívem. – Jössz az Intézetbe! – kiáltotta Pista ragyogó arccal, és én csak lassan fogtam fel, mit is mondott”

Innentől kezdve egy fantasztikus életút bontakozik ki előttünk. Schmidt Egonból a Madártani Intézetben nemzetközileg elismert ornitológus lett, aki hosszú évekig az MME alelnöke volt, közben sorba követték egymást az újabb és újabb könyvek. Ő indította el és szerkesztette az MME Madártani Tájékoztatóját, majd az abból kinőtt Madártávlatnak is ő volt az első főszerkesztője. Írói munkásságának elismerése a rengeteg olvasó, az országos ismertség, de az állami elismerés sem maradt el, hiszen Kossuth-díjjal tüntették ki.

Azoknak, akiknek – szerencsére – nincsenek személyes emlékeik a sötét 50-es évekből, ezt a könyvet mindenképpen el kell olvasniuk. A kötet nem történelemkönyv, hanem egy közöttünk élő, köztiszteltetben álló ornitológus-író naplófeljegyzéseiből összeállított korrajz, amiből a madarakon kívül megismerhetünk sor korabeli szereplőt és mindenképp meg tudhatjuk, hogy micsoda lelki erővel és szorgalommal – és persze tehetséggel – milyen nehéz helyzeteket átélve jutott el Schmidt Egon a megérdemelt sikerekig.

Haraszthy László

Gyík a jégkorszakból

© Mizsei Edvard felvételei

AGYÍKOKAT HAJLAMOSAK VAGYUNK melegkedvelő állatoknak tekinteni, és a többségükre, köztük a legtöbb hazai fajra ez igaz is. Él viszont egy olyan gyík hazánkban, amely inkább a hűvös, nedves élőhelyekhez kötődik. Szokatlanul számító szaporodásával messzemenőig alkalmazkodott a hüllők számára nem kedvezőnek mondható alacsony hőmérsékletekhez. Innen kapta a nevét is. Az elevelenszülő gyíkről (*Zootoca vivipara Lichtenstein*, 1823) van szó, amely a Kárpát-medence jégkorból megmaradt, ritka maradványfaja. Erre a kevésbé ismert állatra és védelmére szeretnénk felhívni a figyelmet, ezért az MME Kétéltű- és Hüllővédelmi Szakosztálya 2018-ban az év hüllőjének választotta.

Elterjedése

Az elevelenszülő gyíkot egykor hegyi gyíknak is nevezték, ami legfeljebb a történelmi Magyarország határain belül lehetett jogos elnevezés, hiszen akkori magyarországi előfordulási helyeinek többsége a Kárpátok hegyvidékére esett. Sem a jelenlegi országhatárokon belül, sem az elterjedési terület egészén nem igazán

illik rá ez a név, hiszen élőhelyeinek jelentős része síkvidéki, arról nem is szólva, hogy léteznek csakugyan a magas hegyekhez kötődő gyíkfajok (pl. az *Iberolacerta* nem képviselői). Az elevelenszülő gyík inkább a hűvös éghajlatú, mint a magasan fekvő vidékekhez kötődik. Éppen ezért Észak- és Északnyugat-Európa nagy részén a leggyakoribb gyíkfajnak számít. Skandináviában messze átlépi az északi sarkkört, ezzel bolygónk legészakabba

hatoló hüllője. A hegységekbe a déli tájakra szorul, ahol elterjedése felszakadozik. Legdélebbi populációi Spanyolországban, Albániában, Bulgáriában és a Kaukázusban vannak. Elterjedési területe keletnyugati irányban óriási: a spanyolországi Kantábriai-hegységtől és a Pireneusoktól a távol-keleti Szahalin szigetéig tart, tehát szelvében átfogja egész Euráziát.

Sok, a jégkorszak klímájához alkalmazkodott faj a felmelegedés

után északi és hegyvidéki populációkra vagy testvérfajokra szakadt (pl. hófajdok, havasi nyúl), és nagy léptékben ez a mintázat (ún. észak-déli diszjunkció) jellemzi az elevelenszülő gyík európai elterjedését is. Azonban fontos különbség, hogy gyíknak kis testmérete révén viszonylag kisebb élőhelyfoltokban is megmaradhat, ha ott a mikroklíma, a vízellátás és a talaj szerkezete lehetővé teszi a jégkori viszonyok fennmaradását. Az ilyen helyen a hidegkedvelő növényfajok (pl. tőzegmoha, gyapjúsás, harmatfű) is fennmaradhatnak, igazi jégkori maradvány- (reliktum-) élőhelyet hozva létre. Az elevelenszülő gyík hazai élőhelyei közül ismertebb jégkori reliktum az ócsai vagy a bátorligeti lág.

Rendszertana

Bár korábban a *Lacerta* nembe sorolták, hemipéniszének formája, valamint molekuláris genetikai vizsgálatok igazolták, hogy legközelebbi rokonai nem is Európában élnek, hanem a távol-keleti, igen hosszú farkú *Takydromus*-fajok (fügyíkok) az unokatestvérei.

Az elevelenszülő gyík populációi óriási elterjedési területén nem egységesek, több alfaját különítik el: *carniolica*, *louislanti*, *pannonica*, *sachalinensis*. Az új rendszertani vizsgálatok tükrében azonban a mai felosztás még várhatóan változni fog. Hazánkban, miként a Balkán jelentős részén is a *pannonica* elnevezésű alfaj fordul elő. Érdekes, hogy a törzsalak (a *Zootoca vivipara vivipara*), és ezáltal az egész faj típuselőhelye is a magyar határhoz közeli Schneeberg hegy, tehát a két alfaj közti földrajzi határ szinte az osztrák-magyar államhatár.

Jellemzői

Az elevelenszülő gyík kistestű, a nyakörvös gyíkjaink közül a legkisebb. Hazánkban a teljes hossza ritkán haladja meg a 13–15 cm-t, ennek nagyjából kétharmadát a fark teszi ki. Északi és hegyvidéki egyedei valamivel testesebbek, de 18 cm körül teljes hosszukkal ezek sem nagyobbak egy fali gyíknál. Mintázata felületesen hasonlít a fali gyíkokéra, de vannak jellegzetes csak rá jellemző bélyegei, és alkatilag is különbözik "sziklamászó" rokonától. Az elevelenszülő gyík feje magas, orra rövidebb (bár annyira nem tompa az orra, mint a fűrgő gyíknak). Lábai viszonylag rövidek.

Háta világosabb, oldala sötétebb barna, a kettő azonban mindig egyenes vonallal válik el egymástól, és a találkozásnál általában vékony, sárgás, folytonos vagy szaggatott csík fut. Háta és oldala többnyire feketén foltozott; a foltok többé-kevésbé hosszanti sorokba rendeződnek. A nőtények hasa nagyrészt piszkosfehér, egy része narancssárga, a hímeké jórészt narancssárga; mindkét nemnél feketén spriccelt. A fark alapszíne a testhez hasonló barna, amelyen apró pettyekből álló, „kendermagos” mintát visel. A hímek farkának töve a hemipéniszek miatt megvastagodott, répaszerű. Nyáron a nőtények többsége jellegzetesen „hasas” a testükben hordott utódok miatt. A frissen született példányok színe néhány hétig egyöntetű szénfekete vagy grafitzürke, testük enyhén bronzos, farkuk kékes tónusú. A felnőtt elevelenszülő gyíkok között is viszonylag gyakran fordulnak elő fekete, úgynevezett melanisztikus egyedek, ami a hűvös környezetben előnyös is lehet, hiszen a fekete testet gyorsabban melegítik fel a nap sugarai.

Élőhelye

Síkvidéki élőhelyei sokszor átfednek a 2017-es év kétéltűjével, a mocsári békával, de kétéltű társánál jobban kötődik a hűvös mikroklímához. Hazánkban elsősorban jégkori maradványlágokban fordul elő. Összefüggő elterjedése van a Beregben, a Nyírségben, a Hanságban. Foltosított előfordulási helyei ismeretek a Duna-Tisza-közén (pl. Ócsa, Farnos, Kolon-tó). Nem egyszerű rábukkanni, mert a legsűrűbb nádas, magassásos foltokat, bokorfüzeseket kedveli, amelyeket az év jelentős részében víz borít. A legkönnyebben építet pallókon találkozhatunk velük, ahol szívesen sütkéreznek, de megriasztva nem állnak a vízbe menekülni, sőt ügyesen úsznak, és ha kell, alámerülnek. Ősszel, ha a víz visszahúzódtott, jobb esély van a megfigyelésükre. Sokan inkább az Alpokban vagy a Kárpátokban a magashegyi élőhelyein, irtásokon, erdőszéleken, forráslápok környékén túrázva találkoznak az elevelenszülő gyíkkal, és talán nem is sejtik, hogy hazánkban egészen másfajta élőhelyeken él.

Életmódja

Márciustól, napsütéses időben előbújik. A többi gyíknakhoz hasonlóan opportunista ragadozó, amely

Még mindig várja a jelentkezőket az MME Kétéltű- és Hüllővédelmi Szakosztálya!

Érdekelnek a hüllők és a kétéltűek? Tudni szeretnéd, hogyan ismerd fel őket? Meg akarsz ismerni az életmódjukat? Szeretnél klassz fotókat készíteni róluk?

Ha igen, gyere Te is a herpetológus táborba!

Időpont: 2018. június 17-22.

Helyszín: Börzsöny

Célcsoport: 10-18 éves iskolások

Részvételi díj MME tagnak: 35 000 Ft

Részvételi díj nem MME tagnak: 45 000 Ft

Jelentkezési határidő: 2018. április 15.

minden apró ízeltlábút és egyéb gerinctelent elfogyaszt, amit le tud gyűrni. Március–áprilistól a hímek rámenősen udvarolnak és párzás előtt és közben állkapcsaikkal tartják fogva a nőtényt, aki emiatt akár a farkát is ledobhatja. Ez utóbbi jelenség az autotómia, azaz a fark önkéntes ledobása; a fark azonban – mint a többi gyíknaknál – ha nem is az eredeti tökéletességgel, de viszanő. A többi kígyóhoz és gyíkhöz hasonlóan párzószerűen a páros

© Mizsei Edvard felvételei

hemipénisz, nyugalmi állapotban a test belsejében, a fark tövében helyezkedik el. Párzaskor kesztyű-ujjszerűen kifordul, de a hím egyszerre csak egyet használ. Felületén tüskék, horgok, szemölcsök sokasága található, amelyek a nőstény kloakájában rögzítik a párosodás során. A gyíkoknál és kígyóknál a hemipénisz formája, tüskézettisége fajonként eltérő, ami a rendszertan művelői számára fontos bélyeg a fajok meghatározásánál.

Az elevenszülő gyík igen pontosan képes szabályozni a testhőmérsékletét, hűvös élőhelyeken való fennmaradásának ez az egyik kulcsa. Még a leg-

hűvösebb élőhelyein is talál olyan foltokat, ahol napfűrdözve testhőmérsékletét az optimális 25–30 °C-os tartományban tarthatja. A nőstények a legmegfelelőbb hőmérsékletű helyeket kiválasztva a testükben fejlődő embrióknak is biztosítani tudják a szükséges meleget olyan klímájú élőhelyeken is, ahol a lerakott tojások már nem tudnának kikelni a külső hőmérsékletre hagyatkozva. A terhes nőstények különösen sok időt fordítanak hőszabályozásra. Az 5–15 szénfekete utód nyár végén, ősz elején születik meg, ekkor teljes hosszuk 4–6 cm.

Az elevenszülő gyík szaporodása szigorúan véve eleventojás, idegen szóval ovovivipária. Ez azt jelenti,

hogyan a nőstény visszatartja testében a fejlődő tojásokat, ám nem táplálja utódait méhlepény vagy hasonló képlet segítségével. Az embriók a magzatburkon belül, kizárólag a petesejt tápanyagaira hagyatkozva fejlődnek a születésükig. A tojásnak meszes héja nem képződik, a fiókák hártyszerű burokból jönnek a világra, amiből azonnal kibújnak. Az elevenszülő gyík azon kevés hüllőfaj közé tartozik, amelynél a szaporodás módja fajon belül is változatos. Elterjedésének déli részén, a Pireneusokban és Szlovéniában két tojásrakó formája is ismert. Ezek a loiuslantzi, illetve a carniolica alfaj-

hoz tartoznak. Fejlődéstörténeti vizsgálatok alapján úgy tudjuk, hogy mindkettő egymástól függetlenül jutott erre a szaporodási módra, ami abból is látszik, hogy a tojások mérete és a kikelő utódok fejlettsége is különböző.

Az elevenszülés (eleventojás) képessége a pikkelyes hüllők (gyíkok és kígyók – Squamata rend) körében

meglehetősen sokszor kialakult, nem egyszer mint a hűvös, pl. hegyvidéki körülményekhez való alkalmazkodás (pl. a *Viperagénusz*on belül, vagy az Andokban élő kistestű leguánoknál). Ilyen körülmények között vélhetőleg csak ez a szaporodási mód biztosítja a fajok fennmaradását. Az anya aktív hőszabályozó viselkedésének azonban ára is van: fokozott predációs veszélynek teszi ki magát a napozás során, ráadásul utódaitól duzzadó hasa a mozgásképességét is jelentősen lerontja. Ezért érthető, hogy a legtöbb gyík és kígyó megmaradt a tojásrakás mellett.

Az evolúcióbíológusok sokat vitatkoznak azon, hogy lehetséges-e az elevenszüléstől visszatérni a tojásrakáshoz, de úgy tűnik, hogy az elevenszülő gyík esetében ez legalább egyszer bekövetkezett, még abban az esetben is, ha a két populáció egyike ősi állapotként őrizte meg a tojásrakást.

Természetvédelmi helyzete

Az elevenszülő gyík Magyarországon kimondottan ritka és fokozottan védett. Természetvédelmi értéke 100 000 Ft. A Kárpát-medencében a legutolsó jégkorszak vége óta viszáshúzódóban van. A Holocénban hűvös, nedves élőhelyeinek nagyrésze természetesen úton is eltűnt, miközben számos melegkedvelő vetélytársa (zöld gyík, fűrgye gyík) jelent meg. A megmaradó élőhelyeit a vizek lecsapolása tizedelte meg, ma a nem megfelelő vízgazdálkodás zsugorítja őket. Az ipari forradalomhoz köthető fokozódó klímaváltozás azonban végső csapást jelent a hazai populációkra. Az elevenszülő gyík egyike azon fajoknak, amelyek, legalábbis Közép- és Dél-Európában a globális felmelegedés áldozatai lehetnek. Fennmaradását Magyarországon csak fokozott odafigyeléssel biztosíthatjuk, és az élőhelyeket rehabilitáló aktív természetvédelmi beavatkozásoktól remélhetjük. Több élőhelyén (Farnos, Ócsa, Kolon-tó) végeztek vízmegtartó természetvédelmi beavatkozásokat a közelmúltban. Remélhetjük, hogy a védelmi intézkedések valamelyest ellensúlyozzák az éghajlatváltozás kedvezőtlen hatását, és ez a rendhagyó gyík még hosszú ideig a magyar herpetofauna része marad, mint a jégkorszakok hírnemője.

Apróvad-gazdálkodás hétmillió éves gyakorlattal – avagy hasznosítás és ragadozógyérítés a sasok módján

Ornitológia

© Horváth Márton

Ragadozók és zsákmányok

A 19. századi vadászati felfogás szerint a természetben élő ragadozók alapvetően, mint a „hasznos” vadfajok „kártékony” pusztítói jelentek meg. Ugyanakkor az ökológia, a vadbiológia és a természetvédelmi biológia tudományterületeinek fejlődése már régen feltárta, hogy az összetett, sok millió év alatt kialakult természeti rendszerekben a ragadozók és a zsákmány-fajok viszonya korántsem olyan egyoldalú, mint gondolnánk. Sőt maga a „ragadozó” és a „zsákmány” szerep is relatív, hogyha a természetes állapotoknak megfelelően a csúcsragadozók is jelen vannak a rendszerben. Jó példa erre a hazánkba lassan, de biztosan visszatelepülő parlagi sas, amely faj közvetlen ősei már mintegy hét millió éve fejlődnek együtt a sztyeppek madár- és emlősfajjaival, így a példájukon jól

be lehet mutatni több ragadozó-ragadozó és ragadozó-zsákmány között fennálló kapcsolatrendszer.

Mi természetes és mi mesterséges?

Alföldi vadászokkal beszélgetve hamar kiderül, hogy egyes ragadozómadarak 1990-es évek óta megfigyelhető állománynövekedését összefüggésbe hozzák az apróvad-állomány, és így a terítékek csökkenésével. Ugyanakkor, ha vesszük a fáradságot és megnézzük a több évtizedes adatsorokat, akkor azt látjuk, hogy a két folyamat között sem térben, sem pedig időben nem mutatható ki összefüggés.

A ragadozómadarak elleni hadjárat és a DDT alkalmazása a 20. század második felére egy természetellenesen alacsony, több fajnál kipusztulás közeli helyzetet eredményezett. A 70-es évektől ébredező

hazai természetvédelem egyetlen és legfontosabb célja a ragadozómadarakkal kapcsolatban az emberi eredetű pusztulásuk (lelövés, mérgezés, áramütés) lecsökkentése volt, amely a DDT betiltásával párhuzamosan elősegítette a természetes folyamatok helyreállítását.

A mezei nyúl állománya az 1960-as évek óta csökken folyamatosan hazánkban, amely legfontosabb oka egyértelműen az egyre intenzívebbé váló mezőgazdálkodási gyakorlat és a természetközeli nyílt élőhelyek beszűkülése. A parlagi sasok esetében egyenesen a legjobb apróvadast területeken található a legsűrűbb költőállomány, és ezekben a régiókban – a kezdeti vadgazdálkodói félelmek és szájról szájra járó mende-mondák ellenére – a sasok megjelenésével párhuzamosan nem történt semmilyen kimutatható trend-változás az apróvad-állományban.

Hogyan lehet az, hogy egy természetes ragadozó megjelenése miatt nem omlik össze a zsákmányfajok állománya? Hogyan lehet az, hogy nem „szaporodnak túl” a ragadozók? Ahhoz, hogy megértsük ezeket az ökológiai alapszabályokat, megpróbáljuk vadgazdálkodási fogalmak segítségével bemutatni a sasok viselkedésének néhány elemét.

A saspárok vadgazdálkodási egységei

Az egyes parlagisas-párok az élőhely minőségétől függően 2-10 ezer hektár közötti, konkrét határokkal rendelkező territóriumot tartanak, ahonnan a fajtársaikat és más sasfajokat is kiüldözik a költési időszakban, illetve ha tehetik azon kívül is. A territóriumok mérete és elhelyezkedése úgy alakul ki, hogy (1) biztosítva legyen elegendő és folyamatos táplálék a szaporodási

© Horváth Márton felvételei

A sasok által vadászható fajok köre

A parlagi sasok hazai étlapján közel száz állatfaj szerepel, de néhány fajnak kiemelt szerepe van, amelyek időben és térben jelentős eltérést mutatnak. Így például a három évtizede még fő zsákmánynak szá-

vízimadarak, kb. egyenlő csoportonként 7-10% közötti arányban); (4) egyéb alkalmilag fogyasztott fajok (a sáskáktól a döggként bevitt vaddisznó-darabokig).

A sasok mezeinyúl-hasznosítása

A mezei nyúl feltehetően szintén évmilliók óta a parlagi sasok legfontosabb táplálékállatai közé tartozik. A mezei nyúl állománya ugyan szintén csökkent mintegy 20%-kal az elmúlt két évtizedben, ugyanakkor ennek mértéke meg sem közelíti az ürge és a hörcsög szintjét. Ennek is köszönhető, hogy a mezei nyúl aránya a maradványok között nem változott lényegesen, és tartósan 20-30% között mozog. Ez alapján azt gondolhatnánk, hogy a sasok minden negyedik zsákmánya egy egészséges mezei nyúl, ez azonban korántsincs így. A megtalált maradványok és a madarak által elejtett egészséges példányok aránya között akár nagyságrendi eltérés is lehet, amelyet két fontos tény okoz.

- (1) Egyrészt a ragadozók – ha tehetik – mindig a legkevésbé energia befektetéssel és a számukra legkönnyebben elérhető zsákmányállatokat választják. Így a parlagi sas is rendszeresen fogyaszt dögöt vagy sérült példányokat, illetve rendszeresen veszi el más ragadozók zsákmányát (ún. kleptoparazitizmus). A megtalált maradványok között természetesen előfordulnak egészséges állapotban levadászott (elsősorban süldő) nyulak is, de egy jelentős részük az alábbiak közül kerül ki:
- (a) mezőgazdasági gépek által elpusztított vagy megsebezett

- (b) vadászatkor megsebezett, de terítékre nem került példányok (a meglőtt nyulak akár 10-30%-a elmehet béllövésrel);
 - (c) betegség (pl. tularémia, EBHS) miatt elpusztult vagy legyengült példányok (ezek eltávolítása az állományból kifejezetten hasznos a fertőzések terjedésének megelőzése érdekében);
 - (d) más gyakoribb ragadozó-fajok által elejtett példányok, melyeket vagy egészben elcsentek vagy a maradványaikat vitték el a sasok.
- (2) Másrészt figyelembe kell venni a maradványok méretfüggő kimutatási valószínűségét az eredmények értékelésekor. Így például fészekkamerás felvételek is bizonyították, hogy a kistermetű zsákmányok (pl. rágcásalók) jóval gyakoribbak a kimutatottnál, mivel ezeket a sasok egészben lenyelik, a kis csontokat javarészt megemészti, így csak frissen megtalált köpetekből lehet ezeket ritkán kimutatni (pl. fogak vagy szőrészalak segítségével). Ezzel szemben a nagyobb zsákmányfajok csontjai (pl. nyüllábak) hónapokkal, sőt néha évekkal később is könnyen megtalálhatóak és meghatározhatóak a terepen is.

Emellett azt is fontos látni, hogy az aktív vadászattal megfo-

gott nyulak döntő többsége nyúlfióka vagy süldőnyúl, amelyeket a szaporodási időszakban vagy kora ősszel ejtenek el a sasok. Ezen példányok jelentős része a betegségek, egyéb ragadozók, vagy a mezőgazdasági munkák miatt egyébként is elpusztulna még a tél előtt. Ugyanakkor a szaporodási időszak után nyugalomban levő saspár már jóval kisebb arányban táplálkozik a jövő évi szaporulat alapját képező, kifejlett és egészséges téli törzsállományból, amelyeket méretüknél fogva is problémás levadászniuk.

A sasok által végzett ragadozógyérítés

Ismert tény, hogy a csúcsragadozók előszeretettel fogyasztják vagy pusztítják el a táplálékláncban alattuk elhelyezkedő ragadozókat (ún. mezopredátorokat), ezzel is csökkentve a táplálékért és élőhelyekért velük folyó versengést. A parlagi sas sem tesz másként, és így ahol előfordul ott a vadászható ragadozó-fajok egyik leghatékonyabb természetes vámszedőjeként viselkedik.

Hazánkban a leggyakoribb ragadozó-áldozat a dolmányos varjú és a szarka, amelyek együtt megközelítik a maradványok 20%-át. Emellett egerészölyvek, vörös vércsék, erdei és réti fülesbaglyok és hollók is gyakran szerepelnek a sasok étlapján, de arra is volt példa, hogy egyetlen parlagisas-fészek alatt hat barna rétihéja maradványa került elő. Ezen madárfajok esetében a fészkekben magukra hagyott fiókák

és a frissen kirepült tapasztalatlan madarak teszik ki a préda jelentős hányadát, de kifejlett példányok zsákmányolására is van példa. A ragadozó emlősök közül pedig kis rókok, házi macskák és menyét-félék kerülnek elő rendszeresen, de találtunk már kutya és vidra maradványokat is.

A ragadozó életmódú madarak és emlősök együttes aránya a parlagi sasok táplálékmaradványaiban eléri a 25%-ot, amely nagyságrendileg megegyezik a mezei nyúl arányával. Ezen ragadozófajok jelentős része fogyaszt rendszeresen vagy eseti jelleggel apróvadakat is, így már csak ez a tény is megkérdőjelezi, hogy mennyire negatív a hatása egy csúcsragadozónak a táplálékláncban alatta egy vagy két szinttel elhelyezkedő zsákmányfajokra.

A fenti példákból, valamint az itt felsoroltakat kiegészítő szintén több évtizedes vadbiológiai adatokból egyértelműen látszik, hogy a nagytestű ragadozómadarak

állományának növekedése és az apróvadállomány évtizedek óta tartó sajnálatos csökkenése között nincs közvetlen összefüggés. Meggyőződésünk, hogy az apróvadállomány megőrzésében a vadászok és a természetvédők érdeke közös, amelyet örömteli módon egyre több szakember ismer fel mindkét oldalról.

© Morvai Szilárd

Horváth Márton, Deák Gábor, Bagyura János, Fatér Imre, Juhász Tibor és Tóth Péter

A kutatásokat az Európai Unió LIFE programja támogatta (LIFE10 NAT/HU/000019, LIFE13 NAT/HU/000183, LIFE15 NAT/HU/000902). A cikk az Országos Magyar Vadászkamara 2018. évi Vadász-évkönyvében is megjelent.

időszakban a fiókák felneveléséhez, (2) a terület erőforrásai (zsákmánypopulációi) ne kerüljenek időszakosan sem „túlhasznosításra”, azaz (3) a faj ne tudjon egy-egy területen „túlszaporodni”.

Nem véletlen tehát, hogy ha egy territóriális pár valamilyen okból eltűnik egy jó minőségű költőterületről, úgy ott – egy újabb pár megtelepedéséig – jelentősen megnő a fiatal kóborló madarak előfordulása, és így a saspéldányok terület-egységre vetített sűrűsége is.

Ezzel párhuzamosan, amint a jó élőhelyek benépesülnek költő párokkal, úgy a fiatalok egyre rosszabb minőségű élőhelyekre szorulnak ki, ezáltal lecsökken a kondíciójuk, megnő a mortalitásuk és így a populáció saját magát szabályozza emberi beavatkozás nélkül.

mító hörcsög és ürge 2016-ban már csak 1,4%, illetve 0,1%-át tette ki a meghatározott maradványoknak. Emögött természetesen nem a sasok százájának változása, hanem szintén az egyre intenzívebbé váló mezőgazdálkodás áll, amely ezen emlősfajok állományában drasztikus (helyenként akár 90-100%-os) csökkenést okozott.

Mit esznek akkor ma Magyarországon a parlagi sasok? Leegyszerűsítve azt lehet mondani, hogy évenként változóan, de nagyjából egyenlő ¼-¼ arányban a következő négy fajcsoport mutatható ki a maradványok között:

- (1) mezei nyúl (ld. alább);
- (2) közepes testű ragadozófajok (ld. alább);
- (3) közepes testű egyéb madárfajok (galambfélék, fácán és különböző

A kelet-ázsiai madárvonulási útvonal jelene és bizonytalan jövője

Terepen

© Bozó László felvételei

A KELET-ÁZSIAI-AUSZTRÁLÁZSIAI MADÁRVONULÁSI ÚTVONAL a világ legfajgazdagabb vonulási rendszere, amely magába foglalja Kelet- és Délkelet-Ázsiát, Északkelet-Indiát, Ausztráliát, a csendes óceáni szigeteket és Alaszka tengerparti részeit. Összesen 22 ország osztozik terü-

201 vízi madárfaj használja ezt a vonulási rendszert, köztük olyan jól ismert, kritikusan veszélyeztetett fajok, mint a hódaru, vagy éppen a kanalascsőrű partfutó. Ezekkel a fajokkal számos tanulmány foglalkozott az elmúlt évek-

ben, évtizedekben, azonban a kis termetű énekesmadarak vonulásáról és állományszeréről alig van információnk.

Az elképesztő fajgazdagság ellenére mind a mai napig ez a legkevésbé ismert vonulási rendszer.

Ficedula zanthopygia
Balra: Amuri daru

letén, köztük számos olyan állam, amely rendkívül erős gazdasági fejlődésen és népességnövekedésen ment keresztül az elmúlt években. Évente mintegy 477 szárazföldi és

Aktuálisvizsgálatok kimutatták, hogy összesen 244 énekesmadárfaj használja ezt az rendszert. Számos faj ezek közül a tundra és tajgaövben költ, ami egy hatalmas kiterjedésű földrajzi régió, szinte végeláthatatlan fészkelési lehetőségekkel. A gyűrűzőállomások és

Tajgasármány
Jobbra:
Tristram sármány
Lent:
Aranyos sármány
Alul:
Vörhenyes sármány

terepi mintavételezések hiánya miatt sokáig úgy gondolták, hogy az énekesmadarak állománya nem változik jelentősen ezeken a helyeken. Ez alapvetően helytálló észrevétel volt, hiszen a fészkelőhelyeken alig történtek változások ez idő alatt. Napjainkban azonban az egyre intenzívebb kutatásoknak köszönhetően világossá vált, hogy számos, egykor tömeges faj állománya jelentősen lecsökkent, esetleg teljesen összeomlott. A csökkenés háttérben elsődlegesen ma sem a fészkelőhelyeken történő élőhelyvesztés, hanem az ettől délebbre,

a vonulási útvonalon és a telelőhelyeken zajló folyamatok állnak. A legfontosabb tényező itt is az élőhelyek pusztítása, amely napjainkban drasztikus méreteket ölt Kelet- és Délkelet-Ázsiában. A madarak vonulása szempontjából kiemelkedően fontos tengerparti zóna a gazdaság és a népesség növekedése miatt elképesztő mértékben városiasodott, beépült, megszüntetve ezzel a madarak táplálkozási és pihenési lehetőségeit. Nagyon nagy problémát okoz a vadászat és az illegális befogás, kereskedelem. Kína bizonyos részein nagy tradíciója van az énekesmadarak vadászatának, akárcsak az élve történő befogásnak. A madarakkal történő kereskedelem pedig mind a mai napig éli virágkorát. Egy pekingi

vadmadár piacon például a 2000-es években 10 év alatt közel 300 különféle madárfajjal találkozottak a kutatók, köztük olyan, jól ismert fajokkal mint a zseze, a keresztcsőrű, a szibériai szürkebegy vagy éppen a király-

© Bozó László felvételei

Feketearcú sármány
Lent:
Csillagos kövirigó

mindig is közkedvelt célpontjai voltak az ilyen jellegű illegális tevékenységeknek, ám azt valószínűleg senki sem gondolta volna, hogy rövid időn belül emiatt a kipusztulás szélére sodródhatnak egyes fajaik. Márpedig ez történt az aranyos sármánnyal, amely egykoron a Palearktisz északi részének teljes hosszában elterjedt és gyakori volt. Szibériában például a 80-as években hektáronként 1 páros állománysűrűséget mértek, ami akár több száz millióegyedest is feltételezhetett a teljes elterjedési területen. Kínában és a délkelet-ázsiai telelőhelyeken hatalmas csapatokban mozogtak a rizsföldeken, így nem volt nehéz befogni őket. Jelenleg már a kritikusan veszélyeztetett fajok közé sorolják, és bizonyos földrajzi régiókból ki is pusztult. Az Oroszország távolkeleti

fűzike. Ez utóbbi azért rettenetesen aggasztó, mivel rovarokkal táplálkozik, tehát elképzelni sem lehet, meddig tudják kalitkában tartani a leendő tulajdonosok. A madarak árai attól függően változnak, hogy mennyire esztétikusan néz ki, ill. milyen szép az éneke. Két zsezséért például 1 angol fontnak megfelelő összeget kellett kifizetni, míg egy mongol pacsirtáért (amely szépen énekel) 15 fontot kértek el. A madarak egy része országon belül talál gazdára, de Európába és a világ más tájaira is nagy mennyiségben jut el belőlük. Az étkezési célú vadászat mértékére egy 2004-es tanulmány mutat rá, miszerint 2001-ben Kína egyik tartományában a becslések szerint mintegy 1 millió sármányt fogyasztottak el az emberek. A sármányok csodálatos tollazatuk miatt

Rubinbegy
Lent:
Kékfarkú

részen működő Amur Bird Project kutatói is kiemelten foglalkoznak a fajjal, hiszen az Amur folyó mentén is jelentős állománycsökkenés volt érzékelhető az elmúlt években. Itt az elmúlt években a fogott madarak száma évről évre csökkent, ezért célzott vizsgálatok indultak a fészkelőhelyeken. Sajnos az élőhelydegradáció a mezőgazdasági művelés nyomán helyi szinten is egyre nagyobb károkat okozott a faj populációjában, hiszen az élőhelyül szolgáló cserjékkel elszórt füves területeket fokozatosan szántják be (nem ritkán a védett terület határain belül). A faj védelme hosszú távon csak akkor oldható meg, ha tudjuk, merre vonulnak és hol

jelölt aranyos sármányokat, amelyek köszönhetően remélhetőleg hamarosan ismertté válik a vonulási útvo-naluk. Az aranyos sármány azonban csak egy a csökkenő állományú sármányfélék közül. Gyűrűzőmunkánk során kimutattuk, hogy az erdei sármány fogásszáma is jelentősen visszaesett időközben,

Tükrös rozsdafarkú
Balra:
Siberiai szürkebegy

töltik a telet. Ennek érdekében a 7 éve zajló alumíniumgyűrűs jelölések mellett 2016-tól kezdve már geolokátorokkal is jelöljük a helyi állomány tagjait, remélve, hogy a későbbiekben sikerül őket visszafogni. 2017 tavaszán sikerült is visszafogni az első geolokátorral

míg a Bajkál-tó környékén további 4 faj esetén tapasztaltak visszaesést. Annak érdekében, hogy ezek a fajok ne jussanak a vándorgalamb sorsára, elsősorban az érintett régiókban élő emberek és az ott tevékenykedő kormányzatok munkájára lenne szükség. Kínában

talán elindult egy pozitív folyamat, amelynek során folyamatosan jelölik ki a természetvédelmi területeket, ugyanakkor a kis falvakban, ahol a madárfogással kapcsolatos tradíciók a leginkább meghatározóak nem igazán látni, hogy mikor lesz vége ezeknek a negatív tevékenységeknek.

A fejlődő ipar és mezőgazdaság, a növekvő népesség mind olyan irányba hatnak, ami az énekesmadarak számára a lehető legkedvezőtlenebb jövőképet vázolják fel. A kutatók annyiban tudnak hozzájárulni a védelmükhöz, hogy információkat gyűjtenek a vonulásukról, telelőhelyeikről, de az állománycsökkenés visszaszorítása sajnos úgy tűnik, nem az ők kezükben van.

Azori-szigetek, avagy félúton az amerikai kontinens felé

© Selmezi Kovács Ádám felvételei

A 15. SZÁZADBAN FELFEDEZETT vulkanikus szigetcsoport a kontinentstől kb. 1400 km-re található. Az utóbbi években egyre több utazási iroda hirdetéseiben is fellelhető portugál terület közkedvelt célpont a magyar turisták számára is. Legnagyobb szigete São Miguel, ahol az autonóm régió fővárosa is található. Lakosság mintegy 240 000 fő, területe 2333 km². Ez a vulkanikus, elszigetelt szigetcsoport sok endemizmus kialakulásához biztosított lehetőséget. Mind zoológiai, mind növény-tani érdekességeket bőven tartogat az odalátogató természetbúvárnak. Madártani vonalon egy benmszülött faj, az Azori-szigeteki süvöltő (*Pyrrhula murina*) a szenzáció, ami mindössze São Miguel szigeten honos. A BirdLife International portugál partnere (SPEA) és az állami természetvédelem komoly erőfeszítéseket tett, hogy megmentse a kipsztulás szélén álló fajt.

A munkájuk, mára úgy tűnik, sikeresnek bizonyult. A madár nagyon hasonló a mi süvöltőnkhez, annyi különbséggel, hogy a tojók és a hímek begye és melle egyaránt barnásszürke. Több faj esetében ende-

A sárgahasú lombgébics viszonylag ritka faj a szigeteken, 15 előfordulása volt eddig

mikus alfajok alakultak ki a szigeteken, amelyek sokszor küllemükben és hangjukban is jelentős eltérést mutatnak (pl. erdei pinty), de bizonyos fajok csak hangjukban különböznek (pl. barátposzáta). A konti-

nenstől való távolság növekedésével a fajgazdagság is alacsonyabb, így a szigetcsoporton fészkelő madárfajok száma nem több negyvennél. Más makarónéziai területek (pl. Kanári-szigetek vagy Madeira) esetében is ez a helyzet, de ami nagyon érdekes, hogy a kis számú fészkelők zömmel nagy egyedszámban vannak jelen. Viccesen azt szoktuk mondani, hogy aki imádja a barátkát, a vörösbegyét, a hegyi bille-

földi látványosság mellett egy hajós bálnalest is érdemes a programba illeszteni. De amiért mi madárszok mentünk és rendszeresen megyünk a szigetekre, az valami sokkal

getőt vagy éppen az erdei pintyét, annak egyszer mindenképpen el kell ide látogatnia.

A szigetekre Lisszabon vagy Porto érintésével lehet eljutni, ahonnan akár fapados járatok is közlekednek elsősorban Ponta Delgada-ra. A szigetek közötti közlekedést egy helyi légitársaság járataival lehet megoldani, amikre többnyire kedvező áron kínálnak repülőjegyeket.

Az Azori-szigeteket az Atlanti-óceán Hawaii-jának is szokták hívni, hiszen elképesztő buja zöld táj látható már a repülőgépről is. A sok csapadéknak köszönhetően a vegetáció igen dús az év jelentős részében, a hőmérséklet pedig nagyon enyhe még télen is. Számos látványosság várja az ideérkező turistákat, kezdve a Pico vulkán 2300 méternél is magasabb csúcsával, Sete Cidades krátertávaival, de nem lehet kihagyni a Furnas melletti attrakciót sem, ahol vulkanikus tevékenységből adódóan olyan forró a talaj, hogy a fél méteres lyukakban főzni lehet. Sok száraz-

édekesebb jelenség. Az egész történet 12 éve kezdődött, amikor Peter Alfrey ellátogatott a szigetcsoport egyik legnyugatibb és egyben leg-

Seregélyársármány: Szinte minden évben 1-1 példány felbukkan Corvo-n, de nagyon rejtőzködő faj lévén nehéz megtalálni. Rendszerint vererekkel társul, ez sokszor segít a madarászoknak a keresésben

kisebb tagjára, Corvo-ra. Ezen a kicsi szigeten (17,11 km²) kevesebb, mint 500 fő él, az egész úthálózat nem több mint 15 km. Az volt a feltevése, hogy az észak-amerikai énekesmadarak egy-egy nagyobb őszi vihar vagy hurrikán során elvetődhetnek a szigetre, némileg eltérve rendes útvonaluktól. Már az első alkalommal látszott, hogy ez a feltevés helyes volt, így sok Nyugat-Palearktiszból (WP) specialista madarász felfigyelt erre a felfedezésre. 2006-tól egyre többen érkeztek Corvo szigetére, és szeretnék volna olyan madárfajokat megfigyelni, amire a WP-ben máshol nem igazán van esély. Miért éppen Corvo és nem a közeli, sokkal zölddebb és nagyobb Flores szigetére esett a választás? Röviden válaszolva, praktikus okokból. Corvo kisebb, könnyebben bejárható, kevesebb a sűrű erdőfolt, ezáltal

© Selmeczi Kovács Ádám felvételei

az idevetődő madarak nem tudnak olyan könnyen elrejtőzni a madárszok elől. Persze itt is vannak nagyon szép erdők, nagy nedves legelők, vizes élőhelyek, ahol komoly eredmény egy-egy érdekes ritka madarat megtalálni. A kezdet után

évről-évre érkeztek az érdekesebbnél érdekesebb megfigyelések, de nem csak amerikai vándorokról, hanem ritkább európai madarokról is. Egyre több, elsősorban nyugat-európai madársz érkezett a szigetre szeptember végétől nov-

© Lendvai Csaba

Ritka vendég a Nyugat-Palearktiszban a rövidcsőrű cankógoda, amely 2016 őszén hosszú ideig a Calderában tartózkodott

ember elejéig, és szép lassan a hely olyannyira népszerű lett, hogy szállást is csak nehezen lehetett találni, sőt az éttermek sem bírták néha a nagy „nyomást”. 2015 volt az első év, amikor az első magyar madársz csoport is tiszteletét tette a szigeten, mégpedig Horváth Gábor, Lendvai Csaba, Selmeczi Kovács Ádám, Steiner Attila személyében. A csapat a következő évben Bodor Gáborral egészült ki, így az 5 fős csapat erősítette a korábbi keleti blokkot, a 10 fő körüli lengyel csapattal közösen. 2017-ben már 15 nemzet közel 100 madársza mozgott a szigeten, amire nem először felfigyelt a helyi média is.

A szigetcsoportok zömén és így Corvo-n is nagy számban költenek tengeri madarak. Legnagyobb számban mediterrán vészmadarak (*Calonectris diomedea*) vannak jelen, de atlanti (*Puffinus puffinus*) és kis vészmadarak (*Puffinus baroli*) is költenek. A mediterrán vészmadarak az év jelentős részét a sziget körül töltik. Az emberi jelenlét egyik veszélyeztető faktora, hogy a fények bevonzzák a madarakat a településre, ahol az aszfaltot vízfelületnek nézik, és leszállnak. Innen már nem tudnak elrugaszkodni, így minden este a SPEA önkéntesei ellenőrzik a várost és a szerencsétlenül járt madarakat visszaviszik a tengerre.

A narancstorkú lombjárónak eddig 4 adata volt a Nyugat-Palearktiszban. A 2017-ben megfigyelt madár új faj volt az Azorszigeteken. Nagyon rövid ideig lehetett látni, hosszú időkre eltűnt szem elől. Sokan csak napokkal később tudták megfigyelni ezt az elsősorban Kolumbiában telelő énekesmadarat

Pettyes billegőcankó

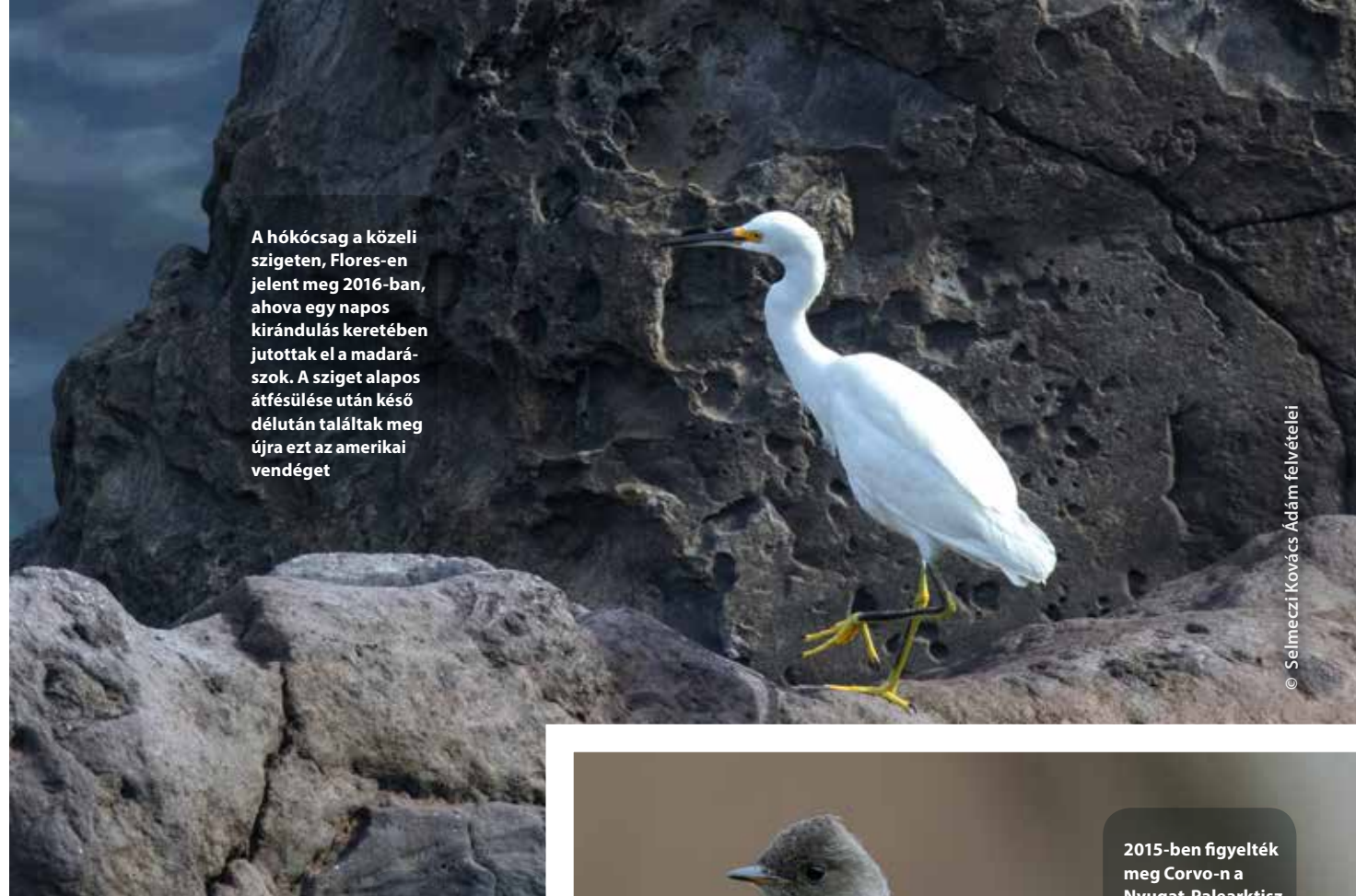
Szinte minden évben van adata a szigetről a rejtőzködő életmódú kucsmás lombjárónak. 2015-ben és 2017-ben több példány is elvetődött Corvo-ra

A pápaszemes réce első adata Corvo szigetről. Észak-Európában és Brit szigeteken 1-1 példány évente felbukkan ennek az észak-amerikai fajnak

A vörösmellű magvágó az egyik leggyakrabban idevetődő holarktikus énekesmadár. A hímek szárnybélése viritóan vörös

A hókócsag a közeli szigeten, Flores-en jelent meg 2016-ban, ahova egy napos kirándulás keretében jutottak el a madarászok. A sziget alapos átfésülése után késő délután találtak meg újra ezt az amerikai vendéget

© Selmezi Kovács Ádám felvételei

És hogy is kell elképzelni egy ilyen madarászatot? Mindenkinek megvan a maga taktikája, kedvenc helye, és ettől függően a reggel 8 órai napkelte után kirajzanak a madarászok. Mindenki nagy öröme a szigeten élő Joao már kisbuszokkal segíti a közlekedést, ugyanis autóbérlésre itt nincs lehetőség. Az első években főleg csak a gyalogos és a stoppolós közlekedés volt megoldható. Mint

A hókócsag a közeli szigeten, Flores-en jelent meg 2016-ban, ahova egy napos kirándulás keretében jutottak el a madarászok. A sziget alapos átfésülése után késő délután találtak meg újra ezt az amerikai vendéget

2015-ben figyelték meg Corvo-n a Nyugat-Palearktiszi első keleti légykapótirranuszt. Pár nappal később egy másik példányt is találtak

Minden évben felbukkan a szigeten a sárgacsőrű esőkukuk. Nagyon bujkálós madár, így nagy kitartás kell a megtalálásához

említettem vulkanikus szigetéről van szó, így a település (Vila do Corvo) kivitelével nagyon dimbesdombos tájat kell elképzelni, néhol nagyon komoly emelkedőkkel, csúszós erdei terekkel, vagy éppen süppedős, nedves rétekkel. Az időjárás is nagyon szeszélyes, ugyanis rövid idő alatt komoly eső érkezhethet, és aki nem figyel, az pillanatok alatt bőrig is ázhat. A madarász közösség nagyon összetartó, hiszen mindenkinek érdeke, hogy minden ritka madarat láthasson. A távcsövek mellett mindenkin ott függ egy walkie-talkie, de már az okostelefonok és olcsó adatroaming

Nagyon dekoratív amerikai énekes az északi lombposzáta. Ez volt a 15. példány, amelyet megfigyeltek az Azori-szigeteken

adta előnyöket is jól kihasználják, így csevegőcsoporton belül lehet megosztani, hogy ki mit és hol figyelt meg. Na de amikor jön egy üzenet egy ritka fajról, akkor indul be a „flúgos futam”. Elkezd csörögni a taxis telefonja és mindenki vagy busszal vagy gyalog rohanva a pontos helyre siet, hogy mielőbb láthassa a frissen érkezett ritka vendéget. Szinte minden évben látnak olyan fajt, ami a Nyugat-Palearktiszból még nem fordult elő, ilyen madár esetén testi épségüket sem kímélik sokan, csak láthassák minél előbb a hön áhított ritka madarat. A 2015-ös év volt talán a legpörgösebb, amikor fél nap leforgása alatt több mint 10 ritkaság „esett be” a faluba és környékére. Gyakorlatilag mire valaki éppen látta a legfrissebben talált fajt, már szaladhatott is a következő helyre, nem volt megállás. A madarak szigetre sodródásában a legnagyobb szerepe a nyugati szélnek van, ennek hiányában kicsi az esély amerikai faj megjelenésének. Másik „lehetőség”, amikor egy-egy nagyobb hajó halad el a sziget mellett. A vonulás során a madarak megpihenhetnek a hajókon, viszont ha a szárazföldet meglátják, akkor elhagyják ideiglenes állomásukat. Ennek a két faktornak a függvényében a madarászok a széljelentéseket és a hajóforgalmat

A Nyugat-Palearktiszból eddig csak egy angolai előfordulása volt a rozsdás lombjárnak. A képen szereplő egyed egyben az első azori-szigeteki megfigyelés volt 2017-ben

bemutató internetes oldalakat, vagy mobiltelefonos alkalmazásokat sűrűn tanulmányozzák. Végül is miért érdemes ide ellátogatni minden év őszén? Többek között azért, mert bármi előfordulhat, sose lehet tudni milyen ritkaság ugrik a távcsövünk elé. Másrészt azért, mert egy jó madarászközösség alakult itt ki, amit sokan már családnak nevez-

nek, ahol barátságok kötődnek, közös túrák szerveződnek, és nem utolsósorban sokat tanulunk a madarokról és a kitarásról. És legvégül nem hagyhatjuk ki a sziget egyetlen madarász szabályát, a No 1 rule-t: Never leave Corvo, azaz sose hagyj el Corvo-t, mert valamiről biztos lemaradsz!

Lendvai Csaba

A TERMÉKEINKET MEGTALÁLJA KIZÁRÓLAGOS,
SZAKKÉPZETT VISZONTELADÓINKNÁL, VALAMINT AZ
INTERNETEN A WWW.SWAROVSKIOPTIK.COM OLDALON

BTX #CLOSER 2 NATURE

Az új binokuláris teleszkóp, a BTX minden időkhöz legtermészetesebb vizuális élményt nyújtja. Lehetővé teszi, hogy minden apró részletet két szemmel is kristálytisztán lásson, és az innovatív homlok-támasszal, ill. a ferde betekintéssel ezt órákon át kényelmesen tehesse. Élje át a pillanatot még erőteljesebben a SWAROVSKI OPTIK-kal!

SEE THE UNSEEN
WWW.SWAROVSKIOPTIK.COM

SWAROVSKI
OPTIK